Arhivele Bistriței

Anul VI, Fascicula 2 (18)

Bistrița sub ocupație hortistă

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

ARHIVELE BISTRIŢEI

ANUL VI, FASCICULA 2 (18)

Bistrița sub ocupație hortistă

Seria: *Istorie – Societate – Cultură*

Tipărită cu sprijinul
Asociației Culturale „Alexandru Vaida-Voevod”,
Bistrița

Imaginea de pe copertă: Intrarea trupelor hortiste în orașul Bistrița

Bistrița
sub ocupație hortistă

COORDONATOR:
MIRCEA GELU BUTA

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2021

Referenţi ştiinţifici:

Adrian Onofreiu, doctor în Istorie;

Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale

Lucian Vaida, doctor în Istorie;

Muzeul Grăniceresc Năsăudean, Năsăud

ISBN: 978-606-37-1144-2
ISSN: 2558-8958
ISSN-L: 2558-8958

Redactare: Daniela Alina Ardelean

Tehnoredactare computerizată: Cristian-Marius Nuna

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu, nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

Ardealul de Nord și începutul pribegiei românilor din timpul ocupației maghiare. Toamna anului 1940

ALEXANDRU-BOGDAN BUD*

Pacea instaurată după sfârșitul Primului Război Mondial și liniștea din anii interbelici aveau să apună din nou după 20 de ani. Tot ce a însemnat dezvoltarea și reconstrucția societății în urma dezastrelor lăsate de Marele Război au fost date uitării, lumea fiind întinsă iar la picioarele Zeului Războiului. Teroarea care a urmat era oarecum previzibilă, având în vedere abuzurile făcute de Hitler până atunci în Germania prin politica demografică instituită pe criterii rasiale, dar și prin dorințele sale exacerbate de a domina o cât mai mare parte a Europei. La data de 1 septembrie 1939, Hitler a invadat Polonia, în ciuda atenționărilor venite din partea Angliei, care după două zile, împreună cu Franța, au intrat în luptă. Așa a început o nouă conflagrație mondială punând capăt anilor de progres și pace care s-au așezat peste Europa după terminarea „războiului tranșeelor". Spre deosebire de începutul Primului Război Mondial, când pentru câteva zile oamenii au crezut că războiul poate să fie ceva strălucitor și vesel, acea iluzie de atunci era complet risipită la începutul lui septembrie 1939. Majoritatea liderilor mondiali erau conștienți de deznădejdea oamenilor, însă noul prim-ministru al Angliei, Winston Churchill, imediat după venirea la conducere, în 10 mai 1940, nu a ezitat să le promită compatrioților săi „lacrimi și sânge" printr-o franchețe care a

---

* Alexandru-Bogdan Bud, Dr., bibliotecar SII Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga", Cluj-Napoca; secretar științific Școala Doctorală Studii de Populație și Istoria Minorităților, UBB Cluj-Napoca.

reușit să reanime curajul multora[1], și să stârnească dorința de a stârpi cu orice preț nazismul.

După încheierea tratatelor de pace din anii 1919–1920, multe dintre statele aflate în tabăra perdanților, pe tot parcursul perioadei interbelice, au avut un comportament caracterizat de un revizionism acerb. Pe lângă Germania, care își găsise și liderul care dorea să lupte pentru acest țel, Ungaria reprezenta un alt stat din acest conglomerat, aflat la frontiera cu România și care își manifestase nu o dată, ci în repetate rânduri, nemulțumirea față de Tratatul de la Trianon. În acest sens, se conturează o legătură clară în ceea ce privește politica externă a Ungariei, și anume ralierea la politica Germaniei, alături de Italia lui Mussolini, care, la rându-i, împărtășea aceleași sentimente revizioniste[2]. De pildă, la 3 septembrie 1939, prim-ministrul maghiar, contele Pál Teleki, a solicitat sprijinul diplomatic al Italiei pentru redobândirea Transilvaniei, cu mențiunea explicită că Ungaria e gata să-și asume orice risc în vederea atingerii acestui obiectiv[3].

Odată cu începerea conflictelor pe plan european, Ungaria a avut o atitudine vizibil pronunțată față de Transilvania și recuperarea acesteia. În acest sens există anumite dovezi că sistemul de conducere impus de Miklós Horthy și-a dezvoltat adevărate structuri de spionaj pe teritoriul României pentru a putea destabiliza sistemul de aici. De pildă, o primă organizație de acest gen a fost descoperită la 14 octombrie 1939. Aceasta număra aproximativ 172 de membri activi răspândiți în localitățile reședință din proximitatea frontierei: Oradea, Carei, Satu Mare, Zalău, Cehu Silvaniei, Baia Mare, Cluj etc. Majoritatea erau cetățeni români, etnici maghiari ostili regimului românesc, recrutați de serviciile de spionaj maghiare din Budapesta, Debrețin, Seghedin sau

---

1 *Istorie Universală. Evoluția lumii contemporane*, vol. 3, coord. F.-G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, Univers Enciclopedic Gold, București, 2009, p. 434.

2 Marcela Sălăgean, *Transilvania în jocul de interese al marilor puteri (1940–1947),* Mega, Cluj-Napoca, 2013, pp. 10–11.

3 *Ibidem,* p. 16.

Niregyháza[4]. Contextul internațional nu era favorabil înrăutățirii relațiilor dintre România și Ungaria, astfel că s-a ajuns la o înțelegere între cele două guverne pentru evitarea repetării unor astfel de incidente. Cu toate acestea, partea maghiară nu a respectat acordul discutat și, din acest motiv, până la pronunțarea efectivă a Dictatului de la Viena au mai fost semnalate câteva astfel de organizații, precum cea din Bocicoiu Mare, în județul Maramureș, deconspirată în ianuarie 1940, cea din Oașul Nou, județul Satu Mare, deconspirată la 7 ianuarie 1940, din Valea lui Mihai, județul Sălaj, actualmente județul Bihor, descoperită în februarie 1940, din Andrid, județul Satu Mare, anihilată în 15 iunie 1940 sau cea de la Oradea, cu ramificații în mai multe orașe (Huedin, Brașov, Bistrița, Deva, Cluj) descoperită în 14 august 1940[5].

Pe de altă parte, pericolul revizionist nu venea doar de la vest, ci și de la estul României, unde Uniunea Sovietică, în frunte cu prim-ministrul ei, Veaceslav Molotov, făceau presiuni pentru anexarea teritoriilor din Nordul Bucovinei și din Basarabia. Toate acestea aveau să fie făcute în cunoștința de cauză a Germaniei, care își dăduse acordul. În acest context, a apărut ultimatumul de a renunța la aceste teritorii. În ședința Consiliului de Coroană din 27 iunie 1940, Carol al II-lea și-a exprimat hotărârea de a rezista ultimatumului sovietic, doar că avea nevoie de sprijinul membrilor din consiliu. Din totalul de 26, doar 11 l-au susținut, iar la a doua ședință din aceeași zi doar 6 membri au votat împotriva ultimatumului și a respingerii acestuia[6]. Rezultatul a fost unul tragic pentru România Mare, care din acest punct își pierdea titulatura consacrată în urmă cu două decenii, deoarece la 28 iunie trupele sovietice au început să ocupe teritoriile cedate. La guvernare Carol a adus un nou cabinet, de această dată cu Ion Gigurtu prim-ministru și Mihail Manoilescu ministru de Externe, iar întâia decizie, în primă fază la nivel de propunere, a fost de a adera la Axa Roma–

---

[4] Cornel Grad, *Al doilea arbitraj de la Viena,* Institutul European, Iași, 1998, p. 67.

[5] Corneliu Mihai Lungu, Ioana Alexandra Negreanu, *România în jocul Marilor Puteri. 1939–1940,* Ediția a II-a, Curtea Veche, București, 2003, p. 361.

[6] Keith Hitchins, *România. 1866–1947,* Humanitas, București, 1996, p. 476.

Berlin. Scopul era de a obține o garanție pentru frontierele României deja scindate, dar Hitler putea să gireze acest lucru, așa cum chiar el declara, după ce România își rezolvă și chestiunile teritoriale cu Ungaria și Bulgaria. Tratativele cu cea din urmă au început la 19 august, iar la 7 septembrie se încheia Tratatul de la Craiova prin care sudul Dobrogei era cedat[7]. În privința negocierilor cu Ungaria, tratativele au început la 16 august la Turnu Severin, fără a se putea ajunge la un consens. Consultările s-au mutat la Viena, unde, cu toate că ministrul român de Externe a încercat să pledeze pentru cauza țării sale, aducând cu el câțiva specialiști, a fost pus în fața faptului deja stabilit: un „arbitraj" între a accepta oferta de a ceda Ungariei o parte din Transilvania sau un posibil război cu Ungaria având ca aliat puterile Axei. Un răspuns din partea României a fost cântărit în Consiliul de Coroană din 30 august de la București, unde Iuliu Maniu, Brătianu și alții au cerut numaidecât neacceptarea unei asemenea negocieri, dar majoritatea, împreună cu Carol al II-lea, a decis acceptarea, mai ales că România beneficia acum și de garanția militară germană pentru toate frontierele sale rămase[8].

Din acest moment, pentru românii din Ardealul de nord începe pribegia care a durat patru ani. Evacuarea teritoriului trebuia cedat de către autoritățile române într-un termen de 15 zile, iar păstrarea cetățeniei se putea face doar cu condiția de a pleca peste noua graniță, în România, într-un termen de un an[9]. Teritorial, România, pe lângă celelalte segmente pierdute până în 30 august, ceda Ungariei Transilvania de nord, ce însemna 43.492 de km cu un număr de 2.590.811 de cetățeni români de diferite etnii[10]. Situația în țară, dar mai ales în teritoriul nou cedat, era una complexă, deoarece se poate discuta de două direcții

---

[7] *Ibidem,* p. 477.
[8] *Ibidem,* p. 479.
[9] Marcela Sălăgean, *Transilvania în jocul de interese…,* p. 36.
[10] Adelina Stoenescu, „Legislația privind cetățenia română în timpul Restaurației Carliste (1930–1940). Studiu de caz: județul Arad", în *Studii de demografie istorică (secolele XVII–XXI),* coord. Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan, Gutenberg Univers, Arad, 2010, p. 427.

de reacție din partea locuitorilor. Dar până la analiza mai punctuală a acestor aspecte, la nivel internațional apar mai multe reacții din partea unor oameni politici importanți. De pildă, la 6 septembrie 1940, Agenția „Reuter" transmitea două discursuri, al lui Winston Churchill și al lordului Halifax. Primul preciza: „Personal am socotit totdeauna că partea de sud a Dobrogei trebuia restituită Bulgariei. Niciodată nu am fost satisfăcut de felul cum a fost tratată Ungaria după războiul trecut. Nu avem de gând să recunoaștem vreuna din schimbările teritoriale ce se fac în timpul războiului, afară de acelea ce s-ar produce cu liberul consimțământ și cu bunăvoința părților interesate"[11]. Edward Frederick, lord de Halifax, își încheia discursul, la aceeași dată, precizând totuși că „guvernul britanic n-ar putea accepta reglementarea anunțată acum a litigiului româno-ungar cu privire la Transilvania, deoarece această reglementare este dictată de Puterile Axei și a fost impusă României sub constrângere"[12]. Dintre oamenii politici din țară, Iuliu Maniu a avut o reacție chiar în ședința Consiliului din 30 august. În luarea de cuvânt acesta s-a declarat împotriva „dezlipirii de România și în contra fărâmițării ei." Argumentul acestuia era și că „Unirea Ardealului cu Patria Mamă nu se întemeiază pe Tratatul de la Trianon, ci urmează din dreptul de autodeterminare al poporului român din Transilvania, manifestat în mod liber la 1 Decembrie 1918, în Alba Iulia. […] Asupra Ardealului nu poate dispune nimeni altul, decât poporul român din Transilvania. […] Protestez deci cu cea din urmă energie în contra hotărârii de arbitraj și protestez ca această hotărâre să fie pusă în aplicare. […] Protestez în contra (sic) încercării ce se face și de astădată de a se hotărî asupra soartei Ardealului, fără a fi întrebat poporul român din Ardeal"[13]. Fără rezonanță la nivel înalt, vorbele lui Maniu s-au risipit în van pe străzile Bucureștiului, unde avuse loc Consiliul de Coroană.

---

[11] Corneliu Mihai Lungu, Ioana Alexandra Negreanu, *România în jocul Marilor puteri…*, p. 403.

[12] *Ibidem,* p. 404.

[13] Vasile Pușcaș, *Iuliu Maniu văzut de românii americani,* Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2018, pp. 282–283.

În aceste condiții dificile, era clar că domnia lui Carol nu a mai putut rezista catastrofei naționale care avusese loc. Fără să aibă altă soluție, îi va ceda toate prerogativele lui Ion Antonescu, care îi va cere regelui să abdice. La 6 septembrie 1940, pe fondul pierderilor teritoriale, regele Carol al II-lea acceptă abdicarea, iar Mihai I, fiul său, a devenit regele unei Românii frânte de puterea de decizie a statelor influente. Antonescu avea puteri depline deținând funcția de conducător al statului, astfel că la 15 septembrie a numit un guvern de coaliție cu Garda de Fier. În acest context politic, Onisifor Ghibu, personajul principal în organizarea universității românești din Cluj în anul 1919, scria la 16 octombrie 1940 că „și trupul și sufletul țării au fost sfâșiate în bucăți, care cine știe când se vor mai aduna la mijloc”[14].

Românii din zona Transilvaniei afectată de deciziile negocierilor de politică externă au început să se pregătească de plecarea în exil. Din acest punct de vedere, se poate afirma că există două paliere ale exilului: unul al refugierii instituțiilor de cultură și învățământ și un exil de jos, al oamenilor de rând, al societății afectate. De fapt, din rândul acestora s-au ridicat mulți care au organizat proteste și mișcări de stradă chiar din seara zilei de 30 august aproape în toate orașele ardelene și bănățene (Cluj, Oradea, Bistrița, Baia Mare, Alba Iulia etc.). Proteste au existat și în orașele din Vechiul Regat (București, Iași sau Constanța)[15]. De pildă, Ion Negoițescu – poet, eseist și critic literar – observa un episod care avusese loc în Cluj, la aflarea veștii că și orașul universitar face parte din teritoriul desprins: „Mă duceam tocmai la Ion Chinezu, care locuia într-una din clădirile fondului clerical maghiar (vile solide ca instituțiile), situată la una dintre intrările în parcul municipal. Un june de vârsta mea alerga nebun, roșu ca sfecla la față, plin de sudoare, fără îndoială, spre casa vecină cu a Chinezilor și, ajungând la poartă, l-am auzit strigând: *Kolozsvár a miénk!* „Clujul e al nostru!”. Necrezându-mi urechilor, dar înspăimântat, am intrat la proaspătul meu protector, care auzise și el la radio de hotărârea ce

[14] Onisifor Ghibu, *Pagini de Jurnal (1935–1963),* vol. I, Albatros, București, 1996, p. 84.
[15] Cornel Grad, *Al doilea arbitraj de la Viena…,* p. 103.

împărțea Ardealul în două, capitala revenind Ungariei. […] armata română nu va admite ciuntirea uriașă a frontierei, va lupta. Când însă primele trupe venind dinspre vest au început să se scurgă în retragere pe străzile Clujului, a intrat într-o agitație nemaipomenită de nebunie și descompunere. Lumea strânsă pe străzi, multe femei cuprinse de furii și bătrâni ieșiți din minți amenințau cu pumnii și scuipau soldații care nu știuseră să-și folosească datoria și care de altfel își continuau impasibili, sub poruncă superioară, drumul. Câte unul totuși mai plângea”[16]. În următoarele zile același Negoițescu, prieten și cu Lucian Blaga, creionează niște imagini greu de imaginat pentru populația românească: „firmele românești ale magazinelor și întreprinderilor de comerț și afaceri erau date jos și înlocuite cu altele maghiare. Intram deja în alt oraș, în altă țară. Și plăcile indicatoare de străzi și instituții publice erau înlăturate, chiar dacă nu înlocuite încă. Clujul românesc îl înghițea pământul”[17].

Dintre multele instituții ardelene afectate a fost și Universitatea de aici, care a fost „în întreaga perioadă interbelică, atât centrul simbolic al spiritualității și învățământului ardelean, cât și instituția reală, concretă, în jurul căreia se construia noua imagine a Clujului. Ea este cea care coagulează și dă sens energiilor intelectuale autohtone și tot prin ea se stabilesc principalele canale de comunicare cu lumea occidentală, în speță cu mediile universitare ale acesteia”[18]. Timpul scurt de evacuare și lipsa de instrucțiuni clare a produs haos, fapt ce a determinat părăsirea sediului universității aproape fără bază materială. La 1 septembrie 1940, Consiliul Universitar s-a întrunit pentru a discuta posibilitățile de care dispuneau pentru refugiu. Localitățile luate în calcul au fost Brașov, Sibiu și Timișoara. Ministerul a trimis în aceeași zi instrucțiuni care indicau evacuarea în direcția Alba Iulia. În frunte cu rectorul Florian Ștefănescu-Goangă, corpul profesoral de la Cluj a

[16] Ion Negoițescu, *Straja dragonilor. Memorii 1921–1941,* Humanitas, București, 2009, p. 190.
[17] *Ibidem,* p. 191.
[18] Petru Poantă, *Clujul interbelic. Anatomia unui miracol,* Eikon, Cluj-Napoca, p. 89.

pregătit în cele mai mici detalii evacuarea. Opțiunea universitarilor clujeni a fost pentru Sibiu, ca reședință provizorie, pe motiv că acesta oferea cele mai multe posibilități pentru a „continua exprimarea dreptului nostru istoric și etnic asupra integrității Transilvaniei”[19]. Pentru că guvernul Antonescu, împreună cu „cămășile verzi” era interesat de a da și o simbolistică politico-naționalistă întregii chestiuni, acesta a indicat la 12 septembrie 1940 ca Facultatea de Drept să fie instalată la Alba Iulia, iar celelalte trei facultăți și Biblioteca Universitară, la Sibiu. În acest context, rectorul Ștefănescu-Goangă și-a prezentat demisia, fapt ce l-a făcut pe Ion Antonescu mult mai precaut în luarea unor astfel de decizii, catalogând situația drept una delicată. Acest fapt a dus la numirea ca rector a profesorului Sextil Pușcariu; coincidență sau nu, primul rector al Universității din Cluj preluată de statul român în 1919 a devenit și primul rector al Universității refugiate, fiind nevoit să depună aceleași eforturi pentru reorganizarea și începerea activității, de data aceasta în exil[20]. Antonescu a argumentat decizia mutării a Facultății de Drept la Alba Iulia în întâlnirea guvernului din data de 18 septembrie spunând următoarele: „Noi trebuie să propunem Clujului o cetate românească spirituală și intelectuală. Aceasta nu poate fi decât cetatea istorică unde a intrat Mihai Viteazul și unde s-a încoronat rege al României Ferdinand I”[21]. La presiunea comunității universitare clujene, ministerul a acceptat propunerea conducerii universității de a se refugia la Sibiu și pentru că, aici, Universitatea „Regele Ferdinand I” ar putea să-și redeschidă porțile înaintea Universității „Francisc Iosif”, care se pregătea să revină de la Szeged la Cluj după două decenii. Facultatea de Științe a fost singura care nu s-a refugiat la Sibiu, destinația cadrelor didactice de aici fiind Timișoara.

Între timp, la Cluj se pregătea reîntoarcerea Universității „Francisc Iosif”, după intrarea armatei maghiare în oraș la 11 septembrie 1940.

---

[19] Stelian Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică,* vol. II, Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 266.

[20] Vasile Pușcaș, *Universitate, societate, modernizare*, Ediția a II-a, Eikon, Cluj-Napoca, p. 544.

[21] *Ibidem.*

Proiectul de lege elaborat de Ministrul Cultelor și Educației Publice, istoricul Bálint Hóman, a fost promulgat de Horthy, la fel ca și legea XXVIII din 1940 de reorganizare a sistemului universitar maghiar. Rector a rămas tot cel care își exercita mandatul la Szeged, György Bartók. Festivitatea de deschidere a cursurilor a avut loc la 24 octombrie 1940, în holul clădirii centrale a universității și în incinta Colegiului Academic, care a luat denumirea de „Mátyás Király Diákház"[22].

Exemplul acesta de schimb între instituțiile românești și cele maghiare poate fi observat la nivelul întregii suprafețe a noului teritoriu desenat în urma celui de-al doilea arbitraj de la Viena. Dacă la nivel instituțional lucrurile par a urma cursul firesc al unei relocări, în cazul populației situația era cu totul altfel, aici existând mai multe implicații, de natură socială, economică, demografică și nu numai. Demoralizarea societății era vizibilă în toate zonele care trebuiau să intre sub dominație maghiară. Exemplele sunt numeroase, astfel că la Maramureș, de pildă, Legiunea de Jandarmi raporta Biroului Statistic Militar din Cluj că în județ starea de spirit era foarte agitată: „Toată lumea și-a pierdut capul și nu știe ce să facă"[23]. Odată cu retragerea armatei române, orice urmă de speranță s-a risipit, iar unii dintre români, se pare, se adresau soldaților astfel: „Plecați, plecați, dar cui ne lăsați?". Soldații români făceau de fapt loc trupelor de honvezi care au intrat la scurt timp în oraș, mărșăluind pe străzile din Baia Mare în urale: „Elyen, elyen, a magyar hadsereg", adică „Trăiască, trăiască armata maghiară!"[24]. Din această perspectivă, a bucuriei manifestate de venirea trupelor maghiare, lucrurile stăteau exact invers. Există mărturii care relatează intrarea soldaților lui Horthy în satele, mai ales locuite de maghiari, cu manifestări de bucurie nedescrisă: „Peste tot oameni îmbrăcați de sărbătoare pândeau ceasuri întregi apariția, la marginea comunei, a primului cercetaș

[22] Attila Gábor Hunyadi, „Universitatea regală maghiară „Ferenc József" din Cluj (1940–1944)", în *Istoria Universității Babeș-Bolyai*, coord. Ovidiu Ghitta, Mega, Cluj-Napoca, 2012, pp. 185–186.

[23] Cornel Grad, *Al doilea arbitraj de la Viena…,* pp. 107–108.

[24] Ioan Bâtea, Aurel Ciolte, *Cartea refugiatului român,* Enesis, Baia Mare, 2006, p. 83.

colbuit, călare pe motocicletă sau bicicletă”[25]. După această așteptare, dacă trupele opreau, „muzica nu mai contenea, până în zori fetele erau dansate de ostași, în multe locuri negustorii serveau pe gratis…”[26]. Transilvania fiind o provincie cu mai multe etnii, în teritoriul cedat exista și un număr însemnat de populație germană. Aceasta, mai ales în jurul Bistriței, a întâmpinat armata ungară cu mai multă reținere. De pildă, Robert Clemens, proprietar de mori din Bistrița și liderul teritorial al germanilor din Transilvania de Nord, l-a salutat pe guvernatorul Horthy îmbrăcat în uniformă neagră purtând pe braț brasarda roșie cu zvastica. Nu la fel a fost situația la Carei, unde șvabii din zonă s-au bucurat de sosirea trupelor maghiare[27]. La nivelul populației Transilvaniei, „arbitrajul” de la Viena susținut de puterile Axei a fost un act al contrastelor. Acesta a reușit să adâncească o criză, care exista încă în Ardeal, între populația românească și etnicii maghiari.

Dacă în zonele urbane începutul refugiului era oarecum legat și de relocarea anumitor instituții în România, cum a fost de exemplu cazul profesorilor universitari de la Universitatea din Cluj, în zonele rurale chestiunea este oarecum mai complexă. Renunțarea la activitățile agricole, la gospodăria construită și muncită din greu, avea un impact puternic în mentalitatea țăranului legat sufletește de muncile agricole. Situații semnalate, cu țărani aflați la munca câmpului, au fost consemnate în istoriografia problemei nu de rare ori: de exemplu, cazul Mariei Ionuțaș din satul Treznea, care în ziua de 9 septembrie dimineața se afla la treierat de grâu. La întoarcerea acasă, pe drum, relatează aceasta, „ne-am întâlnit cu o trupă maghiară care venea să ocupe satul Treznea. Între acești militari era și un bun prieten de-al tatălui meu, care i-a spus în limba maghiară *Du-te repede acasă și te ascunde, că trupa care vine după noi o să împuște oamenii din Treznea!* Militarii horthyști erau amestecați cu civili care erau bine dispuși, chiar turmentați

[25] Ablonczy Balázs, *Transilvania reîntoarsă 1940–1944,* Institutul European, Iași, 2014, p. 64.
[26] *Ibidem,* p. 65.
[27] *Ibidem,* p. 66.

de băutură"[28]. După intrarea în sat a trupelor s-au dezlănțuit clipe pe care martorii oculari le povestesc, unele alterate de trecerea timpului, dar păstrând esența și adevărul nealterat. Un martor, din același sat sălăjean, declara: „Am auzit o împușcătură din direcția bisericii reformate. Pe urmă am auzit o a doua împușcătură mai aproape de casa noastră. Stăteam la poartă la noi cu Otilia Costea în vârstă de 27 de ani, fiica preotului și vecinului nostru Traian Costea și am fugit în casă la noi de frică. A venit la noi în casă un honved și ne-a avertizat să ne ascundem în pivniță la noi, că o să se întâmple lucruri și mai triste"[29]. Otiliei Costea, fiica preotului din sat, în momentul escortării de 3 soldați maghiari, când au trecut prin dreptul casei lor care ardea, i s-a zis în limba maghiară: „Vezi cum arde această casă? Așa va arde tot satul Treznea"[30]. Viața oamenilor din toate zonele cedate s-a schimbat brusc, șocul produs la nivelul populației de rând fiind unul mai mult de natură psihologică decât de natură economică. În unele zone, atrocitățile comise de armatele lui Horthy au egalat imaginea războiului și a frontului: case aprinse, femei și copii împușcați fără motiv, doar pentru simplul fapt că se aflau în acel moment la locul nepotrivit.

O categorie socială care are și aceasta povestea ei a fost cea a coloniștilor. Aceștia se instalaseră în anumite zone rurale pentru practicarea agriculturii încă din anii 1924–1926, iar în baza Legii 1430 din 22 aprilie 1940 prin care statul putea face „operațiuni de colonizare" erau revizuite anumite aspecte stipulate cu ani în urmă. La articolul 1 al legii de față se specifica faptul că prin aceste operațiuni se înțelege „așezarea coloniștilor pe terenurile destinate colonizării, buna lor instalare în centrele de colonizare, cât și organizarea lor economică, socială și culturală. Prin centrul de colonizare se înțelege o grupă de gospodării de coloniști, așezați într-un sat vechi sau formând o așezare nouă, împreună cu terenurile aferente acestei grupe. Colonizarea se

[28] Gh. I. Bodea, Vasile T. Suciu, Ilie I. Pușcaș, *Administrația militară Horthystă în nord-vestul României,* Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p.186.

[29] *Ibidem,* p. 192.

[30] *Ibidem,* p. 193.

va face în satele existente sau în sate noi, ce se vor înființa numai dacă întinderea terenului permite așezarea într-un centru a cel puțin 30 familii de coloniști. Coloniștii pe cât posibil vor fi grupați astfel ca în același centru să fie adusă populație provenind din aceeași regiune și având aceeași confesiune”[31].

O relatare a unui astfel de caz o face Gavrilă Inoan, fost colonist în localitatea Tiream din județul Sălaj, refugiat la Orăștie în județul Hunedoara[32]. Confesiunile făceau parte dintr-un proiect amplu demarat de Asociația Românilor Expulzați și Refugiați din Ardealul Cedat, prin care organizația condusă de Epaminonda Lucaciu, fiul memorandistului Vasile Lucaciu, aduna informații de la cei refugiați în România după anul 1940. În momentul aflării verdictului de la Viena, Gavrilă Inoan preciza că a „aflat la postul de jandarmi Cernești, jud. Satu Mare, unde eram concentrat, când mi s-a întunecat lumea înaintea ochilor și soarele nu-l mai vedeam pe cer din acel moment așa ca până atunci”[33]. Convins că nu se va modifica foarte mult situația, „că doar coasa și sapa nu-mi vor lua nimeni din mână”, s-a reîntors la vatră în satul Tiream. În drumul spre localitatea în care a fost colonizat relatează: „Am văzut imediat după ocupare că așa numitele comandamente militare [maghiare] arestează preoții și intelectualii și îi batjocoresc, iar pe unii îi dau forțat peste frontieră. În orașul Carei am văzut la toate casele unde locuiau românii ferestre sparte, păreți murdăriți și garduri rupte. Când am văzut ce se întâmplă cu intelectualii am presimțit că dacă se va termina batjocura cu intelectualii va veni rândul țăranilor români”[34]. Fapt care s-a și întâmplat destul de repede: „În seara zilei de 12–13 octombrie 1940, parcă văd și acum, cum mergeau din Tiream membri gărzii naționale/șfabii (sic) maghiarizați și declarați unguri 100% înarmați cu pari, furci de fier, sape etc. credeai că merg la foc, iar la urma

[31] http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/112536, accesat la 24.02.2020.

[32] Gavrilă Inoan, „Memoriul suferințelor coloniștilor din Colonia Tiream, plasa Careii Mari, județul Sălaj precum și a celorlalte colonii din jurul orașului Careii-Mari”, în *Documente Colecție personală Valentin Orga*.

[33] *Ibidem,* f. 1.

[34] *Ibidem.*

lor carele, și împreună cu alți unguri din Carei, Petren și Poieni au alungat oamenii pe hotar și au jefuit, au purtat toată noaptea cu carele câte de 3–4 ori și Duminică până la amiază, dus-au: grâu, secară, porumb, floarea soarelui, mobile, vite, porci, cară pluguri, grape, butoaie cu vin etc. […] Și așa i-a ajuns telegrama de la Budapesta pe bieții coloniști cum a ajuns porunca pe cele 10 fecioare din Evanghelie că imediat i-a luat armata pe dinapoi și i-a escortat la gară și trimis în România obligându-i pe coloniști să plătească la unguri pentru că le-a dus copii (sic) cu căruța la gară în Carei până la 1000 de lei la o căruță”[35]. După plecarea românilor din colonie, imaginea descrisă de Gavrilă Inoan pare desprinsă dintr-o scenă apocaliptică ce lasă în urma ei doar pustietate: „A rămas în colonie pâinea în cuptor, hainele în albie, carnea în oală pe sobă nefiartă, aluatul în covată necopt etc. Și au plecat bieții coloniști cu copii în brață plângând lăsându-și acolo tot avutul, au plâns nu numai coloniștii, ci și alți oameni buni de inimă și cu frică de Dumnezeu, văzând batjocura și fărădelegea. A rămas în colonie jale și pustie, câinii urlând, pisicile mieunând, la urmă și câinii i-a pușcat ca să nu turbe de foame. Soldații puși acolo de pază, pentru un demijan de vin dădeau la unguri câte un car de scânduri sau un car de porumb sau floarea soarelui să-și culeagă de pe câmp. Dus-au din colonie gardurile, ușile, porțile de la șuri, cotețele, cumpenele de la fântâni etc.”[36].

În perioada următoare, viața colonistului Gavrilă Inoan, după alungarea din satul Tiream, județul Sălaj s-a încadrat oarecum în cele trăite de majoritatea românilor ardeleni în toamna anului 1940. Destinul a făcut ca el să ajungă în Orăștie, județul Hunedoara, după câteva luni de momente grele. La finalul anului 1940, împreună cu familia, a plecat la Baia Mare și s-a așezat la rudeniile pe care le avea acolo. Împreună cu alți refugiați a întocmit un memoriu prin care a prezentat rebeliunea din coloniile județului Sălaj, pe care l-a prezentat personal la Consulatul Român din Oradea. La 10 februarie 1941, împreună cu

---

[35] *Ibidem,* f. 3.
[36] *Ibidem.*

alți coloniști, în total 20 de familii din Tiream și Lucăceni, au fost siliți să plece din Baia Mare cu trenul la Cluj. Aici au încercat din nou să-și susțină cauza, dar fără succes. După opt zile în care au rămas la Cluj, la 18 februarie 1941, „ne-am pomenit numai cu un comisar de la Poliție și cu 3 camioane ne-a îmbarcat pe ele și ne-a pus peste frontieră. […] Iar după [a urmat – n.e.] așezarea mea în Orăștie cu familia în casă cu chirie și angajat cu copiii cei mari la lucru în fabrica „Astra””[37]. Momentele de melancolie și părere de rău nu au încetat să apară, astfel că „într-o zi la începutul lui Martie din 1941 mergând dimineața la fabrică cu soția și copiii am auzit cântând/ prevestitorii primăverii/ păsările și mi-am adus aminte de ceea ce a fost atunci când cu un an înainte îmi pregăteam uneltele de mers la câmp, la plug și la dezgropatul viei etc. de toată truda mea care am depus-o într-o viață întreagă și care a fost distrusă în câteva zile bestiile de bandiți unguri”[38].

Toate aceste declarații au fost culese de Asociația Românilor Expulzați și Refugiați din Ardealul Cedat pe toată perioada în care românii și-au părăsit locuințele lăsând în urmă toată munca și agoniseala strânsă de-a lungul vieții. Din conducerea acestei asociații făcea parte în calitate de președinte Epaminonda Lucaciu, vicepreședinte era Alexandru Borza, iar dintre cei aflați în comitetul central făceau parte și profesorul Alexandru Buia, profesorul Ion Văleanu, Teodor Vidican sau Ștefan Meteș. Scopul acestei organizații era a ajuta românii întorși la vetrele lor părăsite și nu mai puteau intra în posesia bunurilor lasate[39]. Eforturile au fost majore, însă multe dintre cauzele românilor au rămas nerezolvate, mai ales din cauza evenimentelor politice care precedat cel de-Al doilea Război Mondial.

Dezastrul de la Stalingrad dintre 1942 și 1943 l-a convins pe Antonescu că Germania nu are forța necesară să oprească posibila in-

[37] *Ibidem,* f. 15.
[38] *Ibidem.*
[39] Dosar *Refugiați, dăunați (Expulzați, Evacuați, Repatriați și cei care au interese în teritoriile ocupate), Documente Colecție personală Valentin Orga*, document nenumerotat.

vazie a Armatei Roșii și trebuie să găsească o soluție în altă parte[40]. Succesiunea evenimentelor de pe front au dus la organizarea loviturii de stat pentru îndepărtarea lui Antonescu, pusă la cale de regele Mihai, Iuliu Maniu și Brătianu. La 23 august 1944 mareșalul a fost arestat, după ce a refuzat încheierea imediată a armistițiului. În seara aceleiași zile, la ora 10, regele a anunțat la radio ruperea relațiilor diplomatice cu Germania și încheierea armistițiului cu Națiunile Unite. Forțele germane se retrăgeau de pe teritoriul țării, iar la 31 august capitala a fost ocupată de trupele Armatei Roșii, moment în care România a intrat într-o nouă eră.[41] Schimbările aduse de vara anului 1944, când trupele române împreună cu cele sovietice au eliberat Ardealul de nord, au făcut posibil visul de reîntoarcere din pribegia începută în anul 1940 a multora dintre cei afectați atunci și care au plecat în România. Se repeta același scenariu care avusese loc printre populația românească în urmă cu patru ani, dar de data aceasta în rândul populației maghiare care „plângea și ne ruga să nu plecăm și totuși noi trebuia să o facem", după cum relatează un locotenent din armata ungară[42].

Cei patru ani de exil pentru unii români au însemnat ruperea de familiile lor, de locurile de muncă avute în teritoriul ocupat, dar și pierderi ai unor membri din familie. De pildă, Gavrilă Inoan amintește de decesul unui copil în vârstă de până la zece ani, care din cauza drumului care a fost parcurs către Baia Mare în luna decembrie 1940, s-a îmbolnăvit și a decedat, familia fiind nevoită să îl lase spre înmormântare unor rude și ei să plece înspre Cluj. Astfel de tragedii nu au fost puține, iar povestea societății obișnuite pentru care viața de zi cu zi însemna o nouă provocare proiectează o imagine mult mai amplă a evenimentelor care s-au desfășurat în perioada 1940–1944 atât în Ardealul de Nord, cât și în restul Transilvaniei rămasă sub autoritate românească. Iată cum descria avocatul Cornel Albu, fost participant

---

[40] *Istoria României,* coord. Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, Editura Corint, București, 2007, pp. 383–384.

[41] *Ibidem,* p. 390.

[42] Ablonczy Balázs, *Transilvania reîntoarsă…*, p. 328.

la Adunarea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, sărbătorile de iarnă din anul 1944: „Luminițele pomului de Crăciun vor fi puține, atât la Cluj cât și la Bistrița, la Năsăud cât și la Satu Mare, însă cu atât mai mare este lumina din sufletele cari întrezăresc posibilitatea de a trăi o viață nouă, slobodă de orice împliniri din partea cuiva. […] Un pas, după o suferință de patru ani, către o lume mai bună, mai democrată, lucruri de care a fost întotdeauna însetat sufletul ardelean”[43].

[43] Cornel Albu, *Împotriva Diktatului dela Viena,* Fundația Regele Mihai I, București, 1946, p. 257.

Maghiari versus români după 30 august 1940. Studiu de caz: Județul Năsăud

ADRIAN ONOFREIU*

Actul de la 30 august 1940[1] a suscitat, atât în perioada celor 4 ani în care și-a produs efectele, dar mai ales după aceea, interesul aparte al cercetării istorice. Fie de pe pozițiile beneficiarilor, maghiarii, fie de pe cele ale majorității, românii – deveniți minoritari în noua organizare statală – analizele s-au definit prin antonimia punctelor de vedere. Primii l-au interpretat ca un act de „reparație istorică”, ceilalți, ca o nedreptate, cu un caracter existențial vremelnic. S-a adăugat la aceasta și atitudinea populației de origine etnică germană – sașii – care au încercat să se „acomodeze” noilor realități, sperând în ajutorul „Heimath-ului”/ Germania. Cu atât mai mult, deoarece aceasta fusese artizanul principal decizional.

---

* Adrian Onofreiu, Prof. dr., Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale; email: adrianonofreiu@yaho.com.

[1] Am utilizat termenul în accepțiunea comună din limba română – document emis, eliberat de o autoritate, prin care se atestă un fapt, o obligație (*Dicționarul Explicativ al Limbii Române,* Ediția a II-a, Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 9) – pentru a elimina definiții antagonice – cea mai frecventă, arbitraj-diktat – „încetățenită” în peisajul istoriografic de-a lungul timpului; vezi și studiul pertinent pe această temă (varianta în limba română), cu o analiză polisemantică la Stelian Mândruț, *Arbitrajul/Dictatul de la Viena, în istoriografia românească actuală. Etică „versus” Istorie* (*1989–2010*), material prezenta în cadrul Simpozionului științific *Al II-lea Arbitraj de la Viena din 30 august 1940. Antecedente și consecințe* (Satu-Mare, 2–3 septembrie 2010), în „Satu Mare. Studii și comunicări”, Ed. Muzeul Județean Satu-Mare, XXVII/II, supllementum, 2011, pp. 9–23.

Fără a obține sprijinul necondiționat clamat și dorit, aceștia au încercat să se organizeze într-un teritoriu administrativ propriu, reglementat de dreptul german, cu administrație și finanțe proprii[2].

O inițiativă oarecum asemănătoare a avut și omul politic bistrițean din perioada interbelică Victor Moldovan, care a solicitat cercurilor guvernamentale budapestane, prin intermediul deputatului E. Gyárfás, un schimb al teritoriilor cedate, prin care județul Năsăud să rămână României, în schimbul înaintării liniei demarcaționale în „intrândul secuiesc"[3].

Evenimentele s-au desfășurat însă în cu totul alt registru. Cu toate că la 1 septembrie 1940 românii au organizat o adunare de protest față de noile realități, trupele maghiare au intrat în Bistrița la 4 septembrie iar o parte a funcționarilor și armata română s-au retras până în 5 septembrie, pentru ca în 6 septembrie, fostul primar Teodor Sbârcea să predea orașul lui Michael Philippi[4]. Administrația militară maghiară s-a instalat apoi în întreg teritoriul județului Năsăud, impunând noile norme de organizare a teritoriului din toate punctele de vedere[5].

---

2 Vezi documentele prezentate de bistrițeanul Fritz Holzträger cercurilor decidente de la Berlin, la începutul lunii septembrie 1940, primul, la Adrian Onofreiu, Timeea Darlczi, *Două misiuni imposibile din Transilvania în septembrie 1940,* în Anuarul Arhivelor Mureșene", Serie nouă, nr. III (VII), Târgu-Mureș, 2014 doc. 1, pp. 329–232; următoarele două, *Ibidem*, *Realități din Transilvania după 30 august 1940. Contribuții documentare,* nr. IV (VIII), Târgu-Mureș, 2015, pp. 318–339.

3 *Ibidem, Două misiuni imposibile*... doc. 2–3 și anexele 1–3, pp. 232–237.

4 Otto Dahinten, *Geschichte der Stadt Bistritz in Siebenbürgen,* Böhlau Verlag, Köln-Wien, 1988, pp. 190–191.

5 Cu un accent deosebit în „recuperarea" trecutului. Mărturia unui sas bistrițean preciza că „numai într-un punct s-au schimbat puțin maghiarii; în patima lor pentru maghiarizare. Doreau să recupereze ceea ce nu au putu face în cei 21 de ani ce au trecut. Doreau să întărească din nou națiunea maghiară"; Gustav Zikeli, *Mein Lebenslauf/Autobiografie,* la Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, fond *Zikeli Gustav,* d. 5, f. 70 (text tradus). Mărturii ale acestui fenomen și la George Vasile Rațiu, *Valea Bârgăului în anii 1940–1944,* ediție îngrijită de Mircea Gelu Buta, Ed. Charmides, Bistrița, 2013. De altfel, o primă măsură a fost aceea a „rebotezării" maghiare a străzilor orașului: Horthy Miklos Tér=Piața Centrală; Mátyás Király=Dornei; Mészárosfasor=B-dul. Republicii; Kálvin utca=B-dul. Independenței; vezi pe larg la Adrian Onofreiu, *Orașul Bistrița* –

Pornind de la aceste constatări cu valoare generalizatoare, ne propunem o introspecție în perioada de după 30 august 1940, în teritoriul județului de atunci Năsăud[6]. Demersul nostru are ca bază documentară singurul ziar local care și-a continuat apariția după acest moment[7], completat de unele documente edite, prezentate în anexe.

Analizând conținutul articolelor publicate se desprind câteva trăsături cu valoare generalizatoare. În primul rând, politica redacțională a ziarului a fost supusă, evident, cerințelor noii administrații. De aceea, articolul de fond din fiecare număr exprima o atitudine prudentă, de „acomodare” la noile realități. Erau incluse aici atât directivele noii puteri, cât și „tălmăcirea” lor în limbajul comuna al cititorilor.

O altă direcție a fost reprezentată de comunicatele/informările noilor autorități. Acestea prezentau punctul de vedere al guvernului de la Budapesta, care își recâștigase dreptul – considerat istoric – asupra teritoriului transilvănean. Erau apoi inserate știri și informații despre modul de desfășurare a ostilităților în spațiul european.

De asemenea, o constantă în coloanele ziarului au reprezentat-o informațiile din/despre ceea ce rămăsese în urma actului de la 30 august 1940, asumate chiar sub denumirea generică „Știri din România”.

---

habitat și toponimie, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca”, XXXIV, 1995, pp. 295–323.

6 Pentru o analiză comparativă, vezi și Sárándi Tamás (varianta în limba română), *Instalarea administrației maghiare în toamna anului 1940. Cazul județului Satu Mare,* în *Al II-lea Arbitraj de la Viena din 30 august 1940…*, pp. 115–123.

7 „Săptămâna” 1928–1944, în Teodor Tanco, *Istoria presei românești a județului Bistrița-Năsăud de la origini până în 2004,* Societatea Culturală „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, 2004, pp. 129–134; Idem, *Dicționar literar 1639–1997 al jud. Bistrița-Năsăud,* Ed. Virtus Romana Rediviva, Cluj-Napoca, 1997, pp. 322–323. Dovada continuității este faptul că ultimul număr din perioada administrației statului român a fost 366, din 23 iunie 1940 iar următorul, 367, în data de 6 octombrie 1940. De altfel, la data de 17 martie 1941, Direcțiunea Presei din Președinția Consiliului de Miniștri din Ungaria „a aprobat apariția gazetei noastre”; „Săptămâna”, Bistrița, anul XIV, nr. 387, duminică, 30 martie 1941, p. 3. A reprezentat, alături de „Tribuna Ardealului” și „Viața ilustrată” de la Cluj, triada presei românești din Ardealul de Nord, spre deosebire de cele 21 de publicații în limba maghiară; Idem, anul XV, nr. 449, duminică, 7 iunie 1942, p. 1.

În conținutul ziarului erau cuprinse articole referitoare la trecutul zonei – cu deosebire a fostului Regiment II român de graniță de la Năsăud – în ideea furnizării argumentelor pentru „îmblânzirea” prezentului și asigurarea „continuității” instituționale, mai ales în exploatarea pădurilor foste grănicerești, organizarea și funcționarea în continuare a cooperației, cu deosebire a aprovizionării populației cu mărfuri, haine și alimente.

Din schițarea sumară a conținutului ziarului rezultă câteva constante din perioada analizată, pe care încercăm să le valorizăm, intuind – atât cât ne permite introspecția în trecut – starea de spirit care a urmat actului de la 30 august 1940.

O primă categorie la care ne referim este cea a modelului atitudinal al noilor autorități. Pornind de la Proclamația regentului Horthy care enumera succint noua concepție față de teritoriul „recâștigat”, observăm diseminarea ideilor și aplicarea lor practică de către varii structuri subordonate.

Pe aceeași linie a generalizării s-a înscris apelul soției regentului Ungariei, care, după ce invoca implicarea divinității în „pasul” înainte „pe drumul dreptății: O parte din Ardeal și Ungariei de Răsărit s-a înapoiat la Țara Sfântului Ștefan” chema la ajutorarea celor din teritoriile dezrobite, pentru a uita tristețea și neajunsurile suferite în cele două decenii pline de încercări[8].

La fel, a fost preluată și Universitatea din Cluj. Procedura a început cu vizita ministrului de Externe, Csáky István în data de 23 octombrie 1940, când, de altfel, a și fost proclamat doctor „Honoris Causa”[9] și apoi, inaugurarea solemnă, în prezența Regentului Horthy, primului ministru Teleki Pál și membrilor guvernului, joi, 31 octombrie[10].

---

8 Și încheia în limbajul obișnuit deja, prin invocarea binecuvântării „Dumnezeului Maghiarilor” pentru toate darurile „pentru frații lor ce se întorc”; „Săptămâna”, Bistrița, anul XIII, nr. 368, duminică, 13 octombrie 1940, p. 1.

9 Idem, nr. 370, duminică, 27 octombrie 1940, p. 2.

10 Solemnitatea s-a desfășurat în sala festivă a Căminului studențesc „Regele Matia” (Colegiul Academic). După festivitate s-a ținut ședința de constituire a Senatului Universitar, prin alegerea decanilor facultăților de medicină, filozofie și economie

Instituțional, părțile alipite din Ardeal și-au trimis reprezentanții în parlamentul budapestan. „Echitabil” au fost aleși Beke Ödön, fost director de bancă, președintele Partidului Maghiar și a Reuniunii Meseriașilor Maghiari din Bistrița și Michael Prall, reprezentantul germanilor[11].

Au fost reorganizate serviciile de utilitate publică printre care, cel poștal, în care au fost reprimiți în primul rând, foștii angajați care nu au depus jurământul față de statul român. Nevoia de a asigura legătura cu regiunea secuiască a determinat adoptarea unei măsuri extreme, prin care corespondența era transportată aerian de la Budapesta la Târgu-Mureș și apoi, distribuită cu ajutorul unor avioane mici, care efectuau curse circulare, aruncând corespondența cu ajutorul parașutelor speciale[12].

A fost stabilit cursul de schimb al leului în moneda devenită oficială, pengó, conform parității „echitabil” stabilită de oficialități[13], au fost înjumătățite pensiile românilor, acordându-se un avans de maxim 50 pengö[14], s-a decis efectuarea recensământului populației, „luându-se ca bază situația de la miezul nopții de 31 decembrie 1940/ 1 ianuarie 1941”[15], la instalarea noului vicar al Năsăudului Simion Pop au participat comandanții militari de la pretură și oraș[16] și, ca un corolar,

politică, deoarece „rectorul și decanii facultăților de drept, a științelor de stat și a științelor naturale au fost aleși încă la Szeged”; Idem, nr. 371, duminică, 3 noiembrie 1940, p. 2.

[11] Cu toate că „județul nostru, care are un număr de peste 100.000 de români, nu-și are un reprezentant al națiunii sale”, rămânând doar speranța că „reprezentanța județului și, prin urmare, și a noastră, a românilor, în casa țării s-a pus în mâini bune și cunoscute”; Idem, nr. 368, duminică, 13 octombrie 1940, p. 3.

[12] Idem, nr. 369, duminică, 20 octombrie 1940, p. 2.

[13] 30 lei=1 pengö; Idem, nr. 370, duminică, 27 octombrie 1940, p. 3

[14] Idem, nr. 371, duminică, 3 noiembrie 1940, p. 3

[15] Idem, nr. 370, duminică, 27 octombrie 1940, p. 2. Vezi rezultatele oficiale în *Recensământul din 1941. Transilvania,* coordonator, Traian Rotaru, Presa Universitară Clujeană, 2002, Partea II: Transilvania de Nord, pp. 183–332.

[16] Idem, p. 4. Vezi pentru perioada septembrie-noiembrie 1940, Gh. I. Bodea, Vasile T. Suciu, Ilie. T. Pușcaș, *Administrația militară horthystă în nord-vestul României: septembrie-noiembrie 1940,* Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1988.

se prezentau manifestările ocazionate de serbarea onomasticii regentului Horthy[17] sau organizarea deputaților unguri din Ardeal în partid politic independent, sub numele de „Partidul Ardelean" „pentru a împiedica ca Ardealul să devină teatru de luptă a partidelor politice"[18]. În majoritatea numerelor apărea și un anunț strecurat la rubrica respectivă cu un mesaj puternic emoțional, dacă e citit printre rânduri[19].

Românii s-au manifestat în condițiile și cu limitările impuse de noile autorități. Mihai Mihăilaș încerca să definească consecințele schimbărilor politice, care așezau națiunea română de aici la o nouă răscruce a existenței sale. Concluzia era aceea a necesității de adaptare la noile realități, prin integrarea cu sinceritate și fără rezerve în Statul Maghiar[20].

Acelorași comandamente li se subordonau și notațiile dintr-un alt articol. După ce constata noul statut al românilor – acela de minoritari în noua patrie – autorul (semnat doar m) îndeamnă cu deosebire pe conducători „să se dezbrace de orice resentimente și să fie însuflețiți de spiritul de înfrățire ardeleană care ne impune o armonioasă conviețuire între diferite grupări etnice, așezate pe acest scump pământ al Ardealului"[21].

Au fost făcute încercări de salvare a unor instituții importante din zonă[22], asigurarea continuității activității sistemului cooperatist, cu rezultate atât de benefice mai ales în lumea rurală, chiar cu riscul

---

[17] Idem, nr. 376, duminică, 15 decembrie 1940, p. 1.

[18] Idem, Idem, nr. 377, duminică, 29 decembrie 1940, p. 3.

[19] „De vânzare din cauza plecării: o casă de piatră în Bistrița, str. Nouă de Sus, nr. 5, constătătoare din 2 camere, bucătărie, baie, cămară și dependințe; un loc de casă în Bistrița, strada Scullervald, de 1¼ jug, cu plantații; o vie „Steiniger" la Heidendorf/ Viișoara cu 1.800 vițe, împreunată cu butoaie și unelte"; *Ibidem.*

[20] „Prin muncă cinstită și prin disciplină exemplară – continua autorul – ne vom face datoria atât față de familie și neamul nostru, cât și față de noua noastră patrie, în care suntem încadrați"; *La început de drum nou,* în Idem, nr. 368, duminică, 13 octombrie 1940, p. 3.

[21] Idem, nr. 369, duminică, 20 octombrie 1940, p. 1.

[22] Societatea „Regna" a încheiat un contract cu o firmă germană, care urma să înființeze o filială la Budapesta, pentru continuarea exploatării pădurilor foste grănicerești; Idem, nr. 370, duminică, 27 octombrie 1940, pp. 3–4.

înregimentării în forma asociativă sub control budapestan[23]; ierarhi ai bisericii au depus jurământul de fidelitate față de Înaltul Regent[24].

O problemă importantă a fost cea a proprietăților celor refugiați sau expulzați. Prezentând reglementările prevăzute în punctul 3 al „arbitrajului de la Viena”, articolul preciza că aceștia rămâneau „și pe mai departe proprietarii bunurilor lor, având dreptul ca în termen de 1 an și jumătate (începând din 30 august 1940) să-și lichideze averea, întrucât ar fi optat pentru cetățenia română”[25].

Ulterior, dispozițiile referitoare la această problemă au fost reglementate prin comunicatul guvernului maghiar cu privire la optare[26] și cele referitoare la imobilele din Ardeal[27].

Concluzionând, decelăm două paliere importante în perioada ce a urmat după 30 august 1940.

Prima, cea a *desfășurării evenimentelor* în toată complexitatea lor, surprinsă mai ales în lucrări de sinteză sau tematice.

A doua, cea a *receptării lor,* de fiecare din cele 3 etnii actante. Aici, pătrundem în meandrele sinuoase ale mentalului colectiv, pe care am încercat să le evidențiem, atât prin documentele ce urmează cât și prin analiza conținutului articolelor din presa locală.

---

23 În adunarea generală din 19 noiembrie 1940 de la Bistrița, Federala „Andrei Mureșanu” a decis fuzionarea cu „Someșul” – Dej, „Vasile Lucaciu” – Oradea, „Sălajul”– Zalău și „Zorile” din Cluj în „Centrala Cooperativelor Românești din Ardeal”, cu sediul la Cluj; Idem, nr. 374, duminică, 24 noiembrie 1940, pp. 1–2.

24 Iuliu Hossu a depus jurământul în prezența lui Hóman Balint, ministrul Cultelor și a baronului Pérenyi Zsigmond, apoi, a fost primit în audiență de Horthy; Idem, nr. 371, duminică, 3 noiembrie 1940, p. 3.

25 Referitor la modalitatea de trecere a prețului de vânzare-cumpărare asupra vânzătorului în România, urma să se realizeze o înțelegere între cele două state; deocamdată, nu exista posibilitatea înscrieri în cartea funciară a cumpărătorului, ca proprietar. Autoritățile civile instalate la sfârșitul lunii noiembrie 1940 au încadrat administrarea averilor refugiaților și expulzaților în atribuțiile Sedriilor Orfanale, în baza art. 28, lit. d, respectiv, art. 32 din Legea XX/1877; Idem, nr. 376, duminică, 15 decembrie 1940, p. 1–2. La fel, au fost reorganizate Camerele de Muncă, care urmau să fie alcătuite doar din muncitori, funcționari particulari și angajați comerciali; *Ibidem.*

26 Idem, nr. 383, duminică, 2 martie 1941, p. 3.

27 Idem, nr. 385, duminică, 16 martie 1941, p. 4.

Se desprind din toate acestea modele atitudinale pentru fiecare etnie: maghiarii, evident, s-au manifestat ca principalii beneficiari, cu dorința de a „recupera” pierderile din Ardeal în cei 20 de ani de apartenență la statul român.

Sașii au căutat să-și păstreze statutul aparte pe care l-au avut încă de la așezarea lor aici, mizând pe „filiația” cu statul german, promotorul și decidentul actului de la 30 august 1940.

Românii au căutat să se adapteze la noile realități, înregistrând însă cu durere trecerea într-un statut nou și neobișnuit, acela de „majoritari”, considerați „minoritate”.

Fie în cadrul evenimențial, fie în cel receptiv, putem distinge modele atitudinale definite de multe variabile, în care onoarea, cinstea, demnitatea – atitudini pozitive – s-au împletit cu cele negative: oportunismul, pactizarea, colaboraționismul. Și, peste toate, *teama de necunoscut,* de *ce* și *cum* va fi, comună tuturor.

Evoluția ulterioară[28] perioadei analizate s-a definit și prin interogația a fost/n-a fost conform modelelor „imaginate” prin actul de la 30 august 1940!

Fie și numai dacă, parcurgând textul aparținând unuia din cei doi români delegați în mod oficial la Viena (Anexe, Documente, 3) pentru ziua de 30 august 1940, interogăm trecutul: *ce-ar fi fost dacă*?

[28] Consacrată în realizări istoriografice semnificative, definite însă prin același model de abordare, tributar trecutului: *adevăr istoric* versus *repararea unei nedreptăți*, în care fiecare parte își caută și definește *eul propriu*!

ANEXE

A. Presa

1.

Hotărârea
De arbitraj de la Viena

Zi de zi citează lumea hotărârea de arbitraj de la Viena – fără a avea la îndemână textul.

E bine să fie cunoscută.

Iată textul:

„1. Se stabilește drept hotar definitiv între România și Ungaria granița trasată pe harta anexată. Trasarea exactă a graniței la fața locului și pe teren rămân în sarcina unei comisiuni romăno-ungare.

2. Teritoriul românesc anexat de acum Ungariei va trebui să fie evacuat de trupele (armata) românești în termen de 14 zile și va fi predat Ungariei într-o stare de ordine. Etapele de evacuare și ocupare precum și celelalte modalități sunt a se stabili numaidecât de o comisie ungaro-română.

3. Toți cetățenii români care în ziua de azi își au apartenența în teritoriul cedat Ungariei dobândesc, fără altă modalitate, cetățenia maghiară; ei sunt îndreptățiți ca în termen de 6 luni să opteze pentru cetățenia română. Persoanele care fac uz de acest drept de opțiune, trebuie în termen de un an să părăsească teritoriul Statului ungar, fiind preluate de Statul român. Ele pot să-și ducă cu sine averea mobilă; averea imobilă s-o lichideze, iar suma rezultată din această lichidare s-o ducă liber cu ei. În cazul când nu le-ar reuși să-și lichideze averea, vor fi despăgubiși de Ungaria. Ungaria va sprijini mărinimos toate chestiunile în legătură cu transferul optanților.

4. Cetățenii români – de origine etnică maghiară, care își au apartenența pe teritoriul rămas României, li se acordă dreptul ca în termen de 6 luni să opteze pentru cetățenia maghiară. Pentru cei ce ar face uz

de acest drept, rămân valabile cele trei principii de bază menționate mai sus.

5. Guvernul regal ungar își asumă o îndatorire solemnă în a trata și pune în toate privințele pe picior de egalitate pe toți cetățenii ei maghiari, persoanele, care în virtutea acestei hotărâri de arbitraj, dobândesc cetățenia maghiară și aparțin poporului român.

Guvernul român își asumă aceleași îndatoriri solemne față de cetățenii ei de origine etnică maghiară rămași pe teritoriul Statului.

6. Aranjarea tuturor problemelor de detaliu, rezultate din schimbul suveranității, rămân în sarcina negocierilor ce vor începe nemijlocit de către guvernul regal român și guvernul regal maghiar.

7. În cazul când în executarea acestei hotărâri de arbitraj s-ar ivi greutăți sau îndoieli, guvernul regal român și guvernul regal ungar se vor înțelege nemijlocit asupra acestora. În caz că n-ar putea cădea de acord asupra unei chestiuni oarecare, o vor supune guvernului german și italian".

„Săptămâna", anul XIII, nr. 367, duminică, 6 octombrie 1940, p. 2.

2.

Proclamația
Regentului Horthy Miklós
Către populația Ardealului

A sunat ceasul mult dorit. Picioarele noastre ating iar sfântul pământ al Ungariei Răsăritene și al Ardealului.

Salutăm cu inimă mișcată ogoarele strămoșilor unguri și pe voi, fraților, care pe lângă ele ați stăruit cu credință. În decursul celor 20 de ani ai unui jalnic trecut nu a fost o singură zi în care cugetul nostru să nu se fi îndreptat spre voi cu călduroase sentimente.

În sfârșit, ni-i dat să stăm aici față în față cu voi. În veacurile istoriei noastre comune steagul independenței ungare adesea și-a găsit adăpostul ultim printre munții Ardealului. Din mila lui Dumnezeu de data aceasta ne-a venit rândul nouă. Libertatea v-o readucem noi acum.

V-ați întors acasă, fraților, Mama noastră dulce: Ungaria iar o să vă strângă pe voi în brațele ei. Cele rele sunt predate uitării. Ați susținut toate încercările. De aici înainte vom rămânea împreunați pentru totdeauna.

Vom întâmpina cu încredere pe toți cei ce vreau să fie cetățeni credincioși ai Patriei noastre mărite. Asigurăm pe compatrioții noștri, a căror limbă maternă nu este cea ungară că-și vor putea desfășura activitatea spre sporirea bunurilor spirituale și economice în posesiunea unei egalități a drepturilor. În schimb așteptăm din partea lor credință și dragoste înțelegătoare față de Statul ungar. Fiindcă Statul ungar regenerat își vede de toți copiii care trăiesc pe pământul strămoșesc al Patriei, cu grija bunului tată de familie.

O nouă viață are să înflorească prin meleagurile recâștigate. O nouă viață ungurească. Fiecare poate să aibă parte la ea dacă se poartă cinstit și respectează Patria sa? Țara lui Ștefan cel Sfânt.

Honvedul ungar și-a reluat postul secular pe coama Carpaților.

Mărire lui Dumnezeu făcător de dreptate și pace oamenilor voitori de bine.

HORTHY MIKLÓS, m. p.

Grof TELEKI PÁL, m. p.

„Săptămâna”, anul XIII, nr. 367, duminică 6 octombrie 1940, p. 1.

3.

Spre o nouă viață

Sufletele românești în ultimele săptămâni au fost răscolite de evenimentele, ce au transformat din nou harta Europei. Românii din Ardeal, care au trăit clipe din cele mai emoționante, au fost puși în fața unor probleme care trebuiau rezolvate imediat. În fața noastră, a celor care după 22 de ani am revenit din nou la patria veche, se deschidea un orizont nesfârșit de larg.

Și am pășit hotărâți pe drumul nou, spre o viață liniștită, de muncă cinstită și de iubirea aproapelui. Cu inima curată și cu gândul deschis

ne-am luat în primire rolul ce ne-a fost rezervat pentru reclădirea Ungariei Mari.

Aci pe aceste plaiuri, în adâncurile cărora putrezesc oasele strămoșilor noștri, pe care ne-am născut și unde am crescut, vrem să rămânem ca fii credincioși ai patriei noastre. Aici, unde cu sângele nostru am udat din belșug, alături de toți ceilalți fii ai acestui pământ, vrem să ne trăim viața în liniște, pace și fericire.

Hotărârea noastră este cu atât mai fermă, cu cât Regentul nostru, vitéz nagybányai Horthy Miklós, în proclamația d-sale către Ardeleni, ne asigură de aceasta. Cu înțeleapta Sa conducere a destinelor Țării și îndrumarea tuturor fiilor săi, indiferent de naționalitatea și confesiunea lor, vom ajunge și acele vremuri a unui trai fericit, în care ura și răzbunarea va fi izgonită pentru totdeauna. La aceasta să ne ajute Dumnezeu.

„Săptămâna”, anul XIII, nr. 367, duminică, 6 octombrie 1940, p. 1.

4.

Apel către cititori

Din dragostea ce-o avem față de aceste plaiuri ardelene și din dragostea amicală ce-o avem față de dv. ca buni Români, precum și ca buni cetățeni ai statului în care ne-am încadrat, vom scoate în fiecare Duminică gazeta „Săptămâna”, care va da cititorului, literă, cultură și credință românească.

„Săptămâna” va fi singura gazetă românească populară din această regiune.

Gazeta „Săptămâna” va apăra cu curaj interesele tuturor, pe cale dreaptă.

Facem un apel călduros către toții Românii din Ardeal, să ne dea concursul prin citirea, abonarea și răspândirea gazetei.

Gazeta „Săptămâna” nu trebuie să lipsească din casa nici unui Român.

„Săptămâna”, anul XIII, nr. 367, duminică, 6 octombrie 1940, p. 1.

5.
O cerere justă

Cu gândul și convingerea că Înaltul Guvern sprijinește cu deosebită atențiune și bunăvoință toate acțiunile bune, care au la bază binele obștesc și prosperarea țării, apărând și promovând drepturile cetățenilor loiali, conducătorii grănicerilor năsăudeni au redactat memoriul de mai jos, care a fost semnat de comunele grănicerești.

Cererea aceasta a fost prezentată Ex. Sale dlui Prim-ministru, Ex. Sale dlui Subsecretar de Stat Pataki Tibor și Ex. Sale dlui Ministru al Agriculturii și Domeniilor, delegația trimisă pledând pentru menținerea „Regnei" și a tuturor drepturilor grănicerești care totdeauna au fost recunoscute de Înaltul Guvern al țării noastre[29].

Excelența Voastră!

Subsemnații locuitori ai celor 44 comune grănicerești a județului Bistrița-Năsăud, a căror strămoși, ca ostași ai Regimentului II de Graniță, au primit drept recunoștință pentru merite ostășești, pădurile acestor ținuturi, prezentăm în fața Excelenței Voastre respectuoasa noastră cerere, de a ne salva de la lichidare societatea cooperativă forestieră „Regna", pentru exploatarea, prelucrarea și valorificarea produselor lemnoase, de a-i asigura pe viitor funcționarea nestânjenită conform statutelor, îndrumând autoritățile din subordine în acest sens.

Pentru motivarea respectuoase noastre cereri, să ne fie permis a Vă aduce la cunoștință următoarele:

---

[29] Până aici textul aparține redacției „Săptămâna". În context, se înțelege guvernul maghiar. A fost o formă mascată de a ascunde atitudinea din trecut, îndeosebi în perioada dualismului austro-ungar. Recunoscută prin decizia imperială din 27 august 1861 de la Laxenburg, aceasta a fost contestată iar punerea în aplicare a fost tergiversată, mai ales după 1867, când Transilvania a fost „predată" Ungariei. Procesul de restituire a avut ca momente importante Pactul din 12 martie 1872 de la Budapesta și Împăciuirea judecătorească din 10 ianuarie 1890, de la Bistrița. Pentru derularea întortocheatului și sinuosului proces de restituire a proprietății foste grănicerești, vezi pe larg, *Contribuții documentare referitoare la situația economică a satelor năsăudene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea,* volum îngrijit de Simion Lupșan, Adrian Onofreiu, Ed. Mesagerul, Bistrița, 2007.

a) Societatea cooperativă „Regna” este întreprinderea proprie a celor 44 comune grănicerești, prin care se asigură din păduri, în afară de venitul pentru prețul la tulpină și un alt câștig (dividenda), ce întregește posibilitățile grele de existență ale comunelor.

b) Cooperativa ca societate industrială are statute proprii, pe care le considerăm și dorim a le aplica noi, ca *drepturi câștigate* (s. a.).

c) Menținerea acesteia salvează cea mai prețioasă proprietate silvică și forestieră a țării, care sporește venitul național, asigură pâinea a 10.000 de oameni, pacea și liniștea regiunii. Toate acestea ar fi periclitate prin desființare.

d) Dreptul de control și supraveghere al Statului este asigurat pe deplin de art. 15 și 16 din statut și prin legile țării.

e) Conducerea societății, dorim să o reînnoim, conform statutelor, iar dirijarea tehnică și comercială o vom preda unui tehnic specialist, liber ales de organele statutare.

f) Descendenții băștinași ai celor 44 de comune grănicerești, doresc să fie cetățeni loiali ai țării.

Nu cerem imposibilități, nu solicităm privilegii, rugăm doar recunoașterea exercitării firești și legale a dreptului nostru de proprietate, înțelegere și bunăvoință.

Dorința noastră este armonia pașnică și de aceea îndrăznim cu prea respectuoasa noastră cerere, să ne adresăm Excelenței Voastre, care conduceți cu înțelepciune și grijă, soarta cetățenilor țării.

În speranța unui viitor mai frumos, rămânem recunoscători față de Excelența Voastră, nădăjduind în binevoitoarea înțelegere a Excelenței Voastre pentru cererea noastră.

Dat în 15 ianuarie 1941.

Descendenții celor 44 comune grănicerești.

„Săptămâna”, anul XIV, nr. 378, 25 ianuarie 1941, p. 1.

B. Documente

1.

Emil Poruțiu – Amintiri[30]

Am fost chemat telefonic la Reședința Rezidenței[31], la Cluj, unde am primit instrucțiuni pentru întocmirea urgentă a unor lucrări în vederea unui schimb de populație cu Ungaria. Din județul meu urmau să plece toți ungurii, cca. 7% din totalul populației. Lucrarea ar fi fost dificilă, căci ea comporta, evaluări de averi în case și pământuri, dar cred că, având destui specialiști la dispoziție, am fi reușit bine.

La orele 13 luând masa la un restaurant din Cluj, am auzit la radio, știrea transmisă de la București că „*România a semnat un acord la Viena, prin care cedează Ungariei regiunea Secuimii, cu un coridor care trecea din Nordul Ardealului, și prin Năsăud* (s. a.).

Știrea a pătruns ca fulgerul. Seara când am ajuns la Bistrița, am găsit deja o mare agitație în rândurile populației românești. Județul Năsăud avea 165.000 locuitori, din care 80% români; 10% sași; 7% unguri și restul, evrei.

De la 1 septembrie s-au produs zilnic mari manifestațiuni în fața Prefecturii și pe străzile orașului, românii protestând foarte agitați în contra acestui tratat.

Pentru a liniști populația, am fost nevoit să vorbesc de la balconul Prefecturii, aproape de 2 ori pe zi.

Acest act semnat la Viena a fost o mare nedreptate făcută populației românești. Urma să predăm numai la Năsăud, 130.000 de români, ungurilor, pe lângă alte sute de mii, pentru a satisface veleitățile secuilor din Ardeal.

---

[30] Prefect al Județului Năsăud în perioada martie- 6 septembrie 1940; *apud*. Adrian Onofreiu, Ana Maria Băndean, *Prefecții județului Bistrița-Năsăud* (*1919–1950; 1990–2014*). *Ipostaze, imagini, mărturii,* Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2014, pp. 98–103.

[31] Urmare a legii administrative din august 1938, teritoriul României a fost împărțit în 10 ținuturi, conduse de rezidenți regali – întotdeauna, militari de carieră – numiți direct de regele Carol II. Județul Năsăud a făcut parte din Ținutul Someș, cu rezidența la Cluj.

Această urlătoare nedreptate a fost posibilă numai prin faptul că, Führerul german ascultând de sfaturile contelui Ciano (ginerele lui Mussolini) bun prieten cu multe familii de conți din Ungaria, *a dat ordin* (s. a.), iar noi, neavând cum să refuzăm, am cedat și am semnat actul trădării.

Acum sarcina mea s-a schimbat. În loc să evacuez ungurii, am trebuit să evacuez autoritățile românești și pe românii care au dorit să plece cu noi.

Am avut de evacuat total: Administrația Financiară, băncile de stat, bunurile Statului, monumente istorice românești, archivele Statului, actele bănești și alte valori, împreună cu funcționarii respectivi. În ceea ce privește populația civilă, trebuiau evacuați toți cei care dorea să plece, luând cu ei toate bunurile lor mobile, chiar și negustorii români care nu vroiau să rămână sub stăpânirea ungurilor.

Sarcina mea nu a fost deloc ușoară.

Lucrând sub imboldul unei hotărâri luate din adâncul sufletului, gata să înfrunt orice amenințare sau primejdie, am reușit să-mi fac datoria. Ce puteam face altceva, decât să mă supun de îndată destinului și să stau la postul meu până la sfârșitul puterilor mele.

Au fost în jos mari interese de stat. Eu am fost obligat să încerc toate mijloacele posibile atât pentru liniștirea spiritelor, cât mai ales pentru evacuarea bunurilor.

Simțul datoriei și al dragostei de neam și țară, m-a călăuzit pe drumul de urmat și munca mea a fost încununată de succes.

De la început am avut de înfruntat dârza rezistență a autohtonilor unguri și sași. Foștii prieteni de ieri, devenind de-odată dușmani, mi-au arătat colții. Măsurile mele de evacuare ei le-au pus bețe în roate. Susțineau că toate bunurile sunt ale județului, și că ele trebuie să rămână pe loc.

Am fost amenințat, am fost urmărit, până și în locuința mea, unde, gardianul de pază a reușit să descopere și să aresteze pe un individ (ungur) care a pătruns la mine cu arma încărcată.

Cu ajutorul bunilor români, chiar și a celora care au rămas pe loc, am reușit să evacuez tot, dar absolut tot ce a fost prevăzut, și ceea ce a constituit un bun al statului.

După ce am evacuat cele ale statului, cu trenul sub pază militară, am organizat zeci de trenuri pentru evacuarea populației, cu bagajele ei. După multe zile de greu zbucium sufletesc, căutând să liniștesc pe românii care nu puteau pleca, fiind legați de acest pământ, am mai avut de evacuat actele secrete și cele bănești din gestiunea Prefecturii. Apoi bagajele mele personale și familia mea. Pentru acestea aveam la dispoziție două mașini turisme și două mari autocamioane.

Sașii și ungurii acuma organizați, se așteptau ca eu să plec noaptea pe furiș. În fiecare seară instalau la toate barierele orașului gărzile lor înarmate de pază. În ultimă instanță ei vizau aceste mașini și mi-au cerut să le predau, iar eu să plec cu trenul.

Am avut noroc că aceste măsuri au fost luate de ei, după ce am reușit s-o evacuez pe soția mea bolnavă cu temperatură, la Cluj.

Pe urmă, fiind perfect informat despre cele pregătite mie, mi-am luat măsurile de rigoare. În taină, am adunat în curtea Prefecturii 40 jandarmi cu comandantul lor, capt. Niculescu, și în ziua de 6 septembrie, orele 12, erau toate mașinile încărcate și pregătite de plecare.

La orele 12^{30} s-au deschis porțile clădirii principale și din curte au ieșit cu viteză în ordinea următoare: un camion cu 20 jandarmi, având lângă șofer un om cu arma pregătită; turismul în care am stat eu cu secretarul meu, având lângă șofer un om cu arma pregătită; și la urmă a venit al doilea camion, cu 20 jandarmi cu 4 puști mitraliere în poziție de tragere.

La această oră a prânzului, cu liniștea din oraș, nu s-au așteptat ungurii că voi încerca plecarea. Am străbătut străzile orașului până la bariera Clujului, sub ochii populației surprinse, în mare viteză, unde am găsit doar un paznic, surprins și el cu bariera nepusă. Când s-a dezmeticit santinela, eu eram deja dincolo de barieră. A început omul să urle, dând alarma, dar un foc tras în vânt i-a închis gura, și drumul nostru a rămas liber.

Am fost hotărât să trec peste orice obstacol, chiar și peste cadavre. În căpitanul Niculescu am avut un român cu cuget curat, cu suflet senin, ca izvorul apelor de munte, și un om hotărât la acțiune, gata de sacrificiu, care a înțeles, ca și mine, că acum este în joc obrazul nostru curat, lângă interesele de stat.

Dar în comuna Sărata, la marginea județului, aveam de străbătut o comună curat ungurească, și aceasta a fost anunțată telefonic de venirea noastră. Șoseaua a fost barată cu grinzi groase de stejar, și când am sosit în fața barajului, am găsit vreo 20 de oameni, cu arme diferite, care ne-au oprit.

La prima somație a Plut. Maj. Jand. Din primul camion, oamenii nevrând să se dee la o parte, s-a dat ordin și s-a tras un foc de rafală cu mitraliera. Și iată că domnii unguri au început să înțeleagă că nu ne jucăm cu ei și s-au dat frumușel în lături, înjurând și amenințând din gură.

Bariera a fost repede înlăturată, și cu viteză am continuat drumul spre Dej. Ca un ultim salut, am mai trimis și din camionul din spatele meu, niște focuri de armă ca avertisment, și la orele 15 am fost în curtea Rezidenței din Cluj.

[...] Zilele ce am trăit de la primirea ordinului evacuării, și până la plecare, sunt un lanț nesfârșit de jale, durere, plânsete și jeluiri din partea populației, are nu putea înțelege, cum a fost posibil ca ea să fie cedată ungurilor. Prea bine știau românii din trecut, ce îi aștepta de la autoritățile ungurești, căci încă nu s-au șters toate urmele, toate lacrimile și toate durerile din trecuta stăpânire ungurească, și iată că iar îi pândea jale ași suferința.

În durerea lor fără seamăn, românii făceau zilnic jalbe la prefectură, cerând ocrotirea. Veneau în grupuri și manifestau, cerând audiență la mine. Ei cereau anularea actului odios și nedrept. Ce știa omul în durerea lui, că eu n-am nici op putere\, ei vedeau în mine, pe salvatorul lor de la înnec!

Veneau oamenii, cerând cu disperare vagoane C.F.R. pentru evacuare, alții, neavând mijloace materiale, cereau un ajutor bănesc; iar

alții se plângeau de mizeria din gară, unde erau îngrămădite sute de persoane cu bagaje și mobilă în așteptarea îmbarcării. Acolo a fost un permanent vacarm și o neorânduială de credeam uneori că nu ne vom putea descurca niciodată și în vecii vecilor.

[...] În ziua plecării mele din oraș[32], am mai fost în gară la orele 11. Tocmai plecase ultima garnitură cu evacuați, iar gara a rămas pustie. Sute de vagoane plecaseră în decurs de 6 zile, și eu m-am văzut satisfăcut și pe mine, satisfăcut că mi-am făcut datoria[33].

Varga Attila, Amalia Bianca Poruțiu, *Oameni și locuri în inimă. Monografia Familiei Poruțiu* (*1640–2013*), Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2014, pp. 363–367.

[32] Vezi cazul analog al medicului veterinar Pavel Tofan, care a predat Inspectoratul General Zootehnic și Sanitar Veterinar al județului Cluj noului șef, vitéz Vaida Valentin, care a declarat că „Dumnezeul ungurilor le-a ajutat să încorporeze Ardealul Nordic"; apud. Adrian Onofreiu, Timeea Darlczi, *Două misiuni imposibile…*, doc. Nr. 3, p. 335; textul integral, între paginile 335–337.

[33] Răspunzând unei solicitări a Prefecturii județului Năsăud din 26 februarie 1946, Emil Poruțiu preciza: „Cu ocazia evacuării județului Năsăud în luna septembrie 1940, am condus operațiunile de evacuare a tuturor bunurilor de Stat, în limita deciziilor primite și, așa cum s-a ordonat de diferite departamente de stat. [...] Pentru lămuriri mai ample asupra evacuării de bunuri, vă rog să binevoiți a vă adresa d-lui. Ștefan I. Pop, fost prim-pretor al Plășii Centrale, și care la evacuare, a primit de la subsemnatul, conducerea Prefecturii"; *apud*. Adrian Onofreiu, Ana Maria Băndean, *Prefecții județului Bistrița-Năsăud...*, pp. 102–103; portretul celui din urmă, în *Ibidem,* pp. 105–110.

2.
Propunerea
Privitoare la schimbul regiunii grănicerești Năsăudene cu regiunea Apuseană a Zonei Ungurești din Județul Târnava-Mică[34]

Am fost solicitat de cercurile guvernamentale române și din partea conducerilor populației românești Năsăudene, să sprijinesc realizarea unei convenții româno-ungare, prin care – în preajma stabilirii parțiale de hotare – să se poată înfăptui retrocedarea la România a regiunii grănicerești Năsăudene, curat românești și cu nu de mult construita cale ferată de legătură în Moldova, și să fac Guvernului Român propunere, arătând că în schimbul acestora, care regiune ungurească din teritoriul ce va rămâne României, ar fi de oferit în schimb Ungariei.

În urma acestei solicitări, la 4 septembrie 1940, am înaintat în scris – prin conducerea Partidului Națiunii, singurul pe atunci îndreptățit politicește – un scurt proiect, întemeiat absolut numai pe părerea mea personală, am propus ca pentru schimbul dorit de Cercurile interesate Române să recomand din partea de Vest a regiunii Ungurești din Jud. Târnava-Mică. Acest proiect al meu prezentat Ministrului de Externe Manoilescu, care și-a însușit în principiu acest punct de vedere și a comunicat conducătorului delegației Române Năsăudene că încă la 3 septembrie, a discutat cu Ministerul Ungariei de la București, Bardossy Ladislau, ca pentru schimbarea prin bună învoială a României și Ungariei e linia de frontieră stabilită prin hotărârea de la Viena, să se

[34] „În ziua de 19 IX 1940 am plecat la Budapesta pentru a apăra în fața Comisiunii Româno-Maghiare interesele județului nostru. Am căutat să salvez județul nostru, ca să nu treacă, în baza Arbitrajului, la Ungaria. Aveam o ofertă de schimb din partea senatorului Gyärfas. Acesta ne-a oferit o parte a județului nostru, în schimbul orașului Diciosânmărtin/Târnăveni și a unui teritoriu cu o populație în majoritate maghiară. Gyärfas se angajase că va obține aprobarea guvernului de la Budapesta. În urma raportului Oficiului nostru Statistic însă, oferta Gyärfas n-a putut fi acceptată. Era în dezavantajul României"; apud. Victor Moldovan, *Memoriile unui politician din perioada interbelică. Volumul I,* Ediția a II-a revăzută și adăugită, editori, Mircea Gelu Buta, Adrian Onofreiu, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2015, p. 413.

înceapă conversațiuni, în care scop l-a îndrumat pe delegatul în această chestiune a românilor Năsăudeni, să pregătească cu Oficiul Statistic Român datele exacte, și pe baza acestora, să-i facă cât mai curând un memoriu detaliat. În urma acestei autorizații, memoriul-schiță făcut de mine în ziua de 4 septembrie în concretizez în următoarele:

Linia de hotar ce ar urma să se schimbe ar porni de la Bandul de Câmpie, pe coasta ce se întinde pe țărmul drept al Mureșului spre apus, de la Iernut înspre apus, ar trece râul Mureș, de aici s-ar întoarce, fără a atinge, pe cât posibil, comunele românești și ar urma spre apus de comunele curat ungurești Bichiș și Ozd, de la Crăiești ar înainta până la comuna St. Maria, de aici, s-ar întoarce sub Cetatea de Baltă, înaintând spre răsărit, de-a lungul dealului, pe țărmul stâng al Târnavei Mici, și îmbrățișând comunele Cornești, Adămuș, Saroșul Unguresc, lângă cel din urmă fiind bazinul care alimentează cu gaz metan Diciosânmărtinul și Târgu-Mureș, încorporat la Ungaria, mergând mai departe la comunele Ceuaș, Bachea Gogan, Gogan Varoles, și de aici, spre miază-noapte, s-ar întoarce până la râul Târnava-Mică, apoi, înglobat cu Agriștеu, s-ar uni cu Chendul Mic, cu hotarul stabilit la Viena.

Linia de hotar ce ar fi să fie trasată o arată harta anexată sub A Mare.

Prin această schimbare pe linia de hotar s-ar trece la Ungaria următoarele comune: *comune ungurești*: Bețineu, Sânpaul, Ogra, Iernut, Santa Maria, Cornești, Adamuș, Crăiești, Dambău, Diciosânmărtin, Saroșul Unguresc, Săuca, Gănești, Abuș, Mica, Ceuș, Bachnea, Bogan, Bogan Varolea, Suplac, Vamoș Odorhei, Corcisânmărtin, Agriștеu; *comune mixte*: Cipău, Cetatea de Baltă, Cuștelnic, Făucea, Corciu, Cergăul Mare, Cerghizel, Cucerdea, Chinciș, Subpădure, Bobohalma, Boziaș, Bernad, Giuluș, Lăscut, Somoștelnic.

Linia de hotar care ar reveni în urma teritoriului ce ar fi să fie cedat Ungariei ar porni, spre apus, imediat din vârful Munților Călimani, de la frontiera Moldovei, deci pe o linie strategică care se poate perfect apăra, și în urma unor discuțiuni amănunțite, s-ar conveni a se întoarce spre nord, pe un traseu stabilit, înlănțuindu-se în Munții Rodnei, spre frontiera Moldovei.

Cu prilejul convorbirilor avute la 6 septembrie cu senatorul Hans Otto Roth, la dorința exprimată de acesta, proiectul a fost astfel întocmit, ca teritoriul ce s-ar ceda Ungariei să nu cuprindă absolut nici o comună săsească, în schimb – tot pentru această dorință, linia apuseană a teritoriului Năsăudean care ar urma să se redea României ar fi astfel trasată, *ca Bistrița și satele săsești dimprejur, să rămâie Ungariei* (s.n.).

Noua linie de frontieră proiectată nu cuprinde nici un loc de linie ferată, și nu prejudiciază nici legăturile de comunicație românești și nici pe cele ungurești, din contră, le avantajează pe amândouă. Față de situația actuală, toată deosebirea ar fi că, în valea Mureșului, ar fi gară de frontieră, în loc de Mireșteu, Iernutul, iar în valea Târnavei Mici, în loc de Coroi Sânmărtin, ar fi Cetatea de Baltă.

Din punct de vedere național românesc, acest proiect ar fi foarte avantajos, pentru că în cazul că s-ar realiza, ar reveni României cea mai compactă populație românească Năsăudeană, cea mai conștientă și cea mai bogată crescută în curs de decenii, într-un spirit național puternic, grație numeroaselor instituțiuni culturale, în schimb, satele românești care s-ar ceda, sunt situate în mare parte, prin văi și sunt inferioare ca dezvoltare. Considerând importantele interese românești, am obținut asigurarea că Guvernul român își va însuși cu siguranță planul acestui schimb. Din punct de vedere Unguresc, acest proiect ar repara cel mai mare defect al hotărârii de la Viena: ar reîngloba aproape în întregime cel mai mare ținut compact Unguresc rămas în contact imediat cu regiunea secuiască, adică energica, harnica și bine înstărita Ungurime din Târnava-Mică.

Curba ce ar fac-o linia de hotar proiectată, n-ar fu cu mult mai mare decât aceea pe care a trasat-o – cu câțiva kilometri mai sus – hotărârea de la Viena, evident, pentru ca să poată reveni la Ungaria bazinul de gaz metan de la Sărmaș, care alimentează Turda și Uioara și, să nu despartă cu hotarul țării de regiunile industriale alimentate de acest bazin, deoarece încă aceleași interese cer ca nici Târgu-Mureș, căruia i se prevede un viitor cu o industrie mai puternică, să nu fie lipsit

de sondele de la Saroș, care îl alimentează. Acest punct de vedere ar motiva luarea în considerare a acestui proiect.

Biblioteca Academiei Române, Victor Moldovan, *Memorii,* vol. VI, pp. 242–245.

3.
Obiectiv:
Comunitatea etnică din Bistrița (Nösen) – Reghinul Săsesc

În urma trasării graniței în Transilvania, orașele Bistrița, împreună cu 32 de localități săsești și Reghinul Săsesc, cu 10 localități săsești, cu aproximativ 35–40.000 de sași/nemți[35], au revenit Ungariei. Acordul nemților cu guvernul maghiar, respectiv protecția acestora pe teritoriul Ungariei, prevede în articolul 3 posibilitatea de evacuare a acestor comunități în Germania. Deoarece în această privință nu s-a luat nici-o hotărâre, este necesar și trebuie luată atitudine, arătând punctul de vedere al conducerii acestei comunități etnice germane, care-și sprijinită șederea și rămânerea în acest spațiu, pe baza motivelor politice, economice și culturale enumerate în continuare.

1. Linia principală de cale ferată Oradea–Cluj Napoca–Brașov a fost atribuită României prin triunghiul situat la est de Cluj. Aici, la Războieni se intersectează cu așa numitul *Inel Feroviar Secuiesc*, care lega până acum teritoriul maghiar închis al Ciucului și Trei Scaune cu această linie principală. Acest teritoriu maghiar, din punctul de vedere al desfășurării traficului a fost smuls, prin împărțirea teritorială, de la Ungaria, condiție neacceptabilă pentru unguri.

Această situație poate și chiar trebuie să fie eliminată, prin construirea unei linii scurte de racordare la linia existentă Cluj-Napoca–Dej–Satu Mare, care face legătura între *Inelul Feroviar Secuiesc* și linia principală. Această linie va trebui să treacă prin Bistrița și Reghinul Săsesc. Astfel, totodată este facilitată racordarea acestui teritoriu populat

[35] În continuare am utilizat termenul care era încetățenit în zona de unde provenea autorul memoriului, acela de sași – n.n.

de sași la cea mai scurtă conexiune continentală, Galați-Hamburg. Mai departe, nu sunt necesare în continuare unele referiri care să sublinieze importanța faptului că, de-a lungul acestei linii, la o importantă ramificație și punct de trecere, rămâne o comunitate etnică cu o puternică și absolută conștiință germană.

2. Datorită acestei linii feroviare de conexiune, acestei comunități germane i se oferă posibilitatea dezvoltării unei vieți economice, astfel încât întreg teritoriul locuit de ea să poată fi exploatat din punct de vedere economic. Acesta însemnă că teritoriul a fost făcut util economic și dezvoltat conform planurilor, de către Germania. Existența posibilităților economice menționate este dovedită prin prezența și întărirea continuă, de zeci de ani, a evreilor în zona Dej–Bistrița. Intră în discuție aici fructele, care, prin extinderea planificată a stocului de bază existent, prin calitate și cantitate, atârnă în balanța cântarului. De asemenea, vinurile nobile, tari, deosebit de gustoase, ouă, unt, porci și bovine pentru carne. Bogăția lemnului din această regiune a asigurat Reghinului Săsesc, încă dinaintea războiului mondial, o poziție economică însemnată (plutăritul pe Mureș). Depozitele de minereu din zonele Rodna și Bârgău ar trebui avute în vedere.

3. Cultural, cele două zone ale sașilor transilvăneni înseamnă, datorită conștiinței lor nepătate, pilonul de susținere, puternic și necesar, a germanilor din Ungaria.

Însă condiția fundamentală este aceea de a se lua măsuri de siguranță, în cazul unei contestări a înțelegerilor mai sus amintite. Experiențele noastre din est reclamă stabilirea univocă a acestei posibilități și a acestui pericol. Un sentiment de siguranță puternic ar fi fost transmis chiar de la început, dacă teritoriul săsesc ar fi constituit *un teritoriul administrativ individual, ca un comitat de sine stătător, a cărui administrație, jurisdicție și finanțele să fie sub conducere germană* (s.n.). Pornind de la acesta, toate teritoriile cu populație germană și cu o economie prosperă, trebuiau conștientizate asupra responsabilității germane în favoarea obligațiilor acestora, astfel încât în continuare, comercianții germani să devină intermediarii economici, în locul evreilor

și a marilor proprietarilor maghiari de pământ. Puterea interioară a acestei comunități se bazează atât pe specificul național, cât și pe puternica influență și protecție asigurate de Germania.

Aquisul direcțiilor politice și culturale, precum și cea materială, permit acestei comunități conducerea și rezolvarea acestei probleme național-socialiste.

1. În mod firesc, din punct de vedere politic această comunitate va fi subordonată evident liderului comunităților etnice germane din Ungaria, fiind încadrată în același timp acestei etnii. Președintele cercual al Bistriței, Robert Clemens și cel al Reghinului Săsesc, Dr. Keintzel, nu numai că pun la dispoziție formațiunile politice deja existente, ci numesc, din rândurile acestei populații, oficialii și specialiștii calificați, necesari ocupării și gestionării sectoarelor financiare și juridice.

2. Din punct de vedere economic, comunitatea din Bistrița are o sucursală a Casei Generale de Economii Sibiu, ca un pion central pentru importantele cooperative de credit Raiffeisen nou constituite în toate localitățile. Asociația Agricolă Bistrița a terminat toate lucrările premergătoare pentru ridicarea unei fabrici de procesare a laptelui, în care asociația similară din Reghinul Săsesc poate poate fi cooptată oricând. Președintele filialei Bistrița a Societății de Asigurări Transilvania așteaptă să fie numit președintele tuturor sucursalelor existente în Ungaria. Firma Clemens Robert & Prall dispune de experiență în domeniul exportului de fructe și vin precum și în negoțul cu lemne.

Prin încadrarea corespunzătoare a numeroaselor funcții de către germani, această firmă poate deveni punctul central al exportului german. Bistrița este sediul unei cooperative noi de perii, a unei cooperative mari de curelari (șelari), cu materie primă proprie, a uneia de tâmplărie și a uneia de pielărie fină. În afara unui mare atelier de reparații de autovehicule, este și locul încă sănătos al meșteșugurilor și comerțului, cu posibilități de dezvoltare. Viața economică în prag de moarte a Reghinului s-ar putea reface și prospera din nou, prin o soluție germană. Experiența din domeniul comerțului cu lemne ar puteau fi din nou

folosită. În legătură cu mineritul și eventualele perspective de exploatare, este competent Dr. Kräutner, de la Institutul de Geologie din București, bistrițeanul care a explorat deja terenul.

3. Edificiile culturale a ambelor teritorii au avut însemnătate deosebită asupra germanității din Ungaria. În primul rând este de menționat Gimnaziul Superior Evanghelic din Bistrița. La acesta se adaugă o școală profesională și o școală de ucenici, cu specializarea în comerț. Reghinul Săsesc are un Gimnaziu Inferior, cu predare mixtă. Susținerea național-socialistă a acestor instituții, care beneficiază de tradiția germană, ar însemna o contribuție decisivă la întărirea germanilor din Ungaria, care nu poate fi menținută și fortificată în nici un caz, doar prin măsuri politice.

Bistrița deține și o școală agricolă, a cărei susținere ar influența pozitiv țărănimea germană din Ungaria, deoarece conducătorul ei actual este una dintre cele mai puternice personalități a acestei comunități, atât profesional cât și de talie internațională. Lucrarea începută și realizată de vecinătăți și de asociațiile sociale și culturale din orice sferă va trebui firește, continuată și consolidată.

Țin că atrag atenția și asupra faptului că, este necesar din motive tactice hotărâtoare, ca aceste direcții culturale, în special școlile, să fie menținute și o eventuală evacuare, să fie gândită în decursul următorilor doi ani. Aceasta, deoarece o restrângere parțială a activității sau desființarea lor, ar putea fi interpretată de maghiari și guvernul lor ca un semn de slăbiciune, ce nu ar fi văzută ca o poftă de viață vie, din sânge german și ar fi semnul ca stattul să intervină în celelalte teritorii cu populație germană.

Bistrița și Reghinul Săsesc sunt capete de pod ale politicii naționale. În cazul în care nu se va renunța la capătul puternic reprezentat de regiunea sudică, aceste teritorii ar trebui păstrate chiar și azi – deși aparent de prisos – cel puțin ca și apărare din flanc.

Berlin, 6.9.1940.

Scris manu propriu, dr. Fritz Holzträger.

Adrian Onofreiu, Timeea Daralczi, *Două misiuni imposibile...,* pp. 229–232.

4.

Secret

Nota informativă
Cu privire la nulitatea arbitrajului de la Viena

La 28 august 1940, D-l. Manoilescu, Ministrul Afacerilor străine la acea dată și subsemnatul (în mod colectiv), am primit depline puteri de la Rege pentru a negocia cu Ungaria, la Viena și de a lichida diferendele între România și Ungaria.

În ziua de 29 august 1940, sosind la Viena, în loc de negocieri cu delegația Ungariei, *Puterile Axei ne-au pus în fața alternativei de a accepta sau nu un arbitraj fără condiții și fără rezerve* (s.a), al d-lor Von Ribbentrop și Conte Ciano, pentru soluționarea definitivă a diferendelor teritoriale între România și Ungaria. Am arătat că *nu avem nici o împuternicire* de a lua vreo hotărâre în ce privește arbitrajul și că asupra *acestei chestiuni, Bucureștiul urmează să se pronunțe*.

Raportând de noua situație, s-a întrunit *Consiliul de Coroană,* care în noaptea de 29/30 august 1940, cu majoritate de voturi, *a hotărât acceptarea arbitrajului.*

D-l. Manoilescu a cerut ca deplinele puteri pentru acceptarea arbitrajului să fie date tot *în formă colectivă*, pe numele său și al subsemnatului, depunându-se actul al Legațiunea Germană de la București. Aceasta s-a și făcut.

În ziua de 30 august 1940, protocolul de acceptare a arbitrajului și declarația de respectare a hotărârii de arbitraj, a fost semnată *numai* de d-l. Manoilescu. *Subsemnatul nu am semnat nici un act de acceptare a arbitrajului.*

Astfel, arbitrajul de la Viena nu s-a semnat în mod valabil de România.

Îndată după îndeplinirea formalităților protocolare, am trimis *o telegramă guvernului* (semnată M. Manoilescu), prin care solicitam ca deplinele puteri încredințate Legațiunei Germane, să nu fie înlocuite înainte de sosirea (cu avionul) a d-lui Romalo, Ministrul României la Berlin, iar d-lui Romalo i-am expus situația, arătându-i *că acceptarea*

arbitrajului s-a produs în mod nevalabil și că deci *România poate reexamina întreaga chestiune,* de astă dată, în lumina rezultatului arbitrajului *și are putință să repudieze arbitrajul,* dacă totalitatea împrejurărilor militare și politice îi îngăduie acest gest.

Nu am cunoștință că în Consiliul de Coroană de 30/31 august 1940 – după arbitraj – s-ar fi pus în discuțiune această latură a problemei sau s-ar fi adus la cunoștința celor întruniți.

Cert este, după verificarea făcută cu D-l. A. Cretzianu, Secretar General și D-l. Gh. Davidescu, directorul Afacerilor politice din Ministerul Afacerilor Străine, că deplinele puteri pentru acceptarea arbitrajului de la Viena au fost date *în mod colectiv* d-lui Manoilescu și subsemnatului și că aceste depline puteri *nu au fost înlocuite prin altele,* date numai d-lui Manoilescu.

Menționez încă și faptul că arbitrajul de la Viena nu a fost publicat niciodată în „Monitorul Oficial".

Având în vedere că deplinele puteri pentru acceptarea arbitrajului nu au fost înlocuite cu altele;

Având în vedere, în sfârșit, că subsemnatul nu am semnat protocolul de acceptare a arbitrajului de la Viena și actele anexe,

Este în afară de orice îndoială că *actul juridico-politic de acceptare a arbitrajului de la Viena, este nul de drept și România nu este ținută a respecta hotărârea de arbitraj.*

Prin retragerea armatei române din Ardealul de Nord-Vest și ocuparea acestui teritoriu de armata și autoritățile ungare, s-a creat *deci, numai o stare de fapt, nu însă una de drept.*

Nevalabilitatea arbitrajului de la Viena poate fi invocată în cadrul acțiunii diplomatice pentru revizuirea arbitrajului de la Viena, în momentul socotit oportun de Guvernul Regal Român.

(ss), Valeriu Pop.

București, la 10 iulie 1941.

NB. Această Notă Informativă a fost remisă guvernului Antonescu la 10 iulie 1941.

Idem, p. 227.

Sașii bistrițeni
în timpul ocupației maghiare
(1940–1944)

MIRCEA GELU BUTA[*]

1. O zi a farsei

Dictatul de la Viena din 30 August 1940 a fost privit cu înfrigurare de bistrițeni. Dacă românii se simțeau abandonați de către autoritățile de la București, neputând înțelege tragedia care i-a lovit, sașii din Bistrița și-au constituit un Stat major de Criză, avându-l în frunte profesorul Robert Clemens[1] și preotul orașului Carl Molitoris. Sperând într-un posibil ajutor din partea autorităților de la Berilin, sașii bistrițeni îl trimit pe Fritz Holzträger[2] în Germania pentru a expune planul organizării unui teritoriu administrativ propriu, reglementat de dreptul german cu administrație și finanțe autonome, cu scopul de păstrare a identității și *„a rămâne ai locului”*.[3]

---

* Mircea Gelu Buta, Prof. Univ. Dr. UBB Cluj-Napoca, email: butamircea@yahoo.com

1 În perioada regimului autoritar a lui Carol al II-lea, prin aderarea la Frontul Renașterii Naționale, sașii bistrițeni au participat la manifestările organizate de către acesta. Dacă Dr. Michael Prall a devenit preledintele secției germane a F.R.N. din orașul Bistrița, prof. Robert Clemens, în calitate de președinte al secției germane a F.R.N din județul Năsăud, a condus defilarea sașilor în cadrul festivităților de depunere a jurământului a gărzilor naționale și a constituirii Sfatului Județean al F.R.N., din ziua de 7 aprilie 1940. Vezi: Victor Moldovan, Memoriile unui politician din perioada interbelică, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2013, p. 364.

2 Fritz Holzträger născut în anul 1988, la Bistrița. Profesor și președintele cercual, lider politic al ținutului Nosen din Transilvania.

3 Timea Daralczi, Adrian Onofreiu, Realități din Transilvania după 30 august 1940. Contribuții Documentare, în Anuarul Arhivelor Mureșene, serie nouă nr. IV (VIII), 2015, p. 318.

În ziua de 9 septembrie 1940, a fost pentru oficialitățile săsești din Bistrița o adevărată zi a farsei. În locul trupelor germane, care erau așteptate, ca urmare a marelui marș german spre est, în oraș au intrat detașament de honvezi maghiari. În tribuna amenajată în piața centrală a orașului, au fost prezente personalități de prim rang ai sașilor bistrițeni: Robert Clemens Carl Molitoris, Robert Gassner, Reinhold Hähr, Otto Langenhan, Hilde Jakob, Ernst Wagner, K. Vetter, consulul german din Cluj.[4] Populația evreiască a orașului, care reprezenta 13,4% din totalul locuitorilor, a participat în număr mare la festivitate în funte cu rabinul orașului.[5] În ziua de 24 noiembrie 1940, Administrația Militară condusă de Col. Joszef Nemeș, este înlocuită cu cea civilă. În funcția de primar al Bistriței este numit Dr. Norbert Kuales, iar posturile din administrație au fost ocupate de funcționari aduși din Ungaria, dintre care numai doi cunoșteau limba germană.[6]

În dorința de a reorganiza ierarhia Bisericii Evanghelice din partea de nord a Transilvaniei, prim-curatorul acestei Biserici, Dr. Hans Otto Roth, însoțit de consilieri juridici Gustav Rösler și Hans Weprich, au efectuat o vizită la Bistrița și Reghin la începutul lunii septembrie 1940. Cu această ocazie Dr. Carl Molitoris, preotul orașului Bistrița a fost instalat în funcția de „*dechant general*”, iar prim-curator Michael Prall.[7]

2. Trupele Wehrmacht și batalioanele de asalt *Waffen SS* în trecere prin Ardealul de Nord

După ce în luna septembrie 1940, sașii din Bistrița și Ținutul Nösen au așteptat zadarnic trupele germane, o lună mai târziu presa și radioul au informat în legătură cu intrarea lor în țară, acestea „*aflate la instrucție*”, și care urmau să fie amplasate în regiunile petrolifere

[4] Alexandru Pintelei, Horst Göbbel, Punct Crucial în Ardealul de Nord, Ed. Verlag, Nürnberg, 2004, p. 58.
[5] Ibidem, p. 57.
[6] Ibidem, p. 60.
[7] Ibidem, p. 64.

și alte puncte strategice. În primăvara anului 1941 transporturile de trupe germane nu mai luau sfârșit. Se vorbea în continuare despre trupe aflate „*la instrucție*” în teritoriile noilor aliați ai Germaniei. În nordul Ardealului nu bănuia nimeni că aceste trupe și comandamentele lor ocupau poziții la granița de răsărit a României.

În curând tineretul german considera că este de datoria sa să salute și să se ocupe de aceste trupe, atât cât permitea tranzitul. Entuziasmul soldatilor germani nu cunoștea limite în acele zile, după succesele lor din Polonia, Franța, Danemarca, Norvegia și recent și în statele balcanice.

În „*Bistritzer Deutsche Zeitung*” din 2 mai 1941, Friedl Csallner relatează printre altele în legătură cu călătoria de întâmpinare a trupelor germane la Năsăud:

> *„De abia am ajuns la locul de cazare când am auzit șuieratul trenului și ne-am deplasat în pas alergător la gară. La început soldații ne-au privit cu mirare, nu-și credeau ochilor. Adesea se auzea întrebarea: «Sunteți cu adevărat nemți sau știți doar să vorbiți nemțește?» Nici unul dintre ei nu visa că după cinci zile de călătorie neîntreruptă vor vorbi din nou limba maternă.*
>
> *Cea mai mare plăcere le faceau ouăle încondeiate, simbolul paștelui. Înainte de masă le împărțisem deja pe cele aduse de acasă. Trece tren dupa tren. De ambele părți se văd fețe triste când se dă semnul de plecare. Primim și oferim multe adrese, mulți ne promit ca ne vor scrie.*
>
> *Duminică dupa masă toată comuna Tschippendorf vine la Năsăud. Conducătorul grupului etnic local ține o scurtă cuvântarea careia ii răspunde comandantul militar al trenului. Din nou ochii soldatilor se îndreapta spre coșurile cu ouă și cozonaci, care le sunt împărțite. Cântăm câteva melodii, se aude un vals și toată lumea începe să danseze. Se aude suieratul trenului și in clipa urmatoare suntem din nou singuri.”*

Trupele care au sosit în marș la Bistrița sunt salutate deosebit de cordial. Știrea sosirii unității de armată (Wehrmacht) s-a răspândit rapid. A fost o adevărată luptă pentru cazarea soldaților la particulari. Conducerea teritorială s-a străduit să organizeze o seară de socializare în

sala mare a breslelor unde soldații aranjați de gală s-au întâlnit cu cetățenii și tineretul.[8]

În raportul conducerii etnice teritoriale din Ardealul de nord pentru perioada 1 septembrie 1940 – 31 august 1941 este amintită laudativ activitatea de întâmpinare și înmânare de cadouri cătreze camarazii din trenurile spital sau trupele aflate în trecere. Raportul constată cu deosebită satisfacție că au fost puse tot mai multe posibilități de cazare la particulari la dispoziția militarilor. Din perspectivă istorică trebuie amintit că guvernul maghiar, condus de contele Teleki s-a opus la început tranzitului trupelor germane. Acceptarea a urmat doar din partea unor presiuni masive ale guvernului celui de-a treilea Reich.[9]

3. Recrutări pentru batalioanele de asalt *Waffen SS*

În lunile mai–iunie 1940 s-a desfășurat în teritoriile românești locuite de etnici germani operațiunea „*celor 1000*”, cu referire la înrolarea a circa 1000 de voluntari sași din Transilvania, în batalioanele de asalt Waffen SS. Acțiunea a fost condusă de Andreas Schmidt, student pe vremea aceea la Facultatea de Agronomie din Berlin.

În primăvara anului 1941 a fost depus pe catafalc, în aula Gimnaziului din Bistrița, un soldat german necunoscut, care a fost înmormântat cu onoruri, de care doar puțini militari vor avea parte în anii următori.

În vara anului 1941, în cadrul acțiunii „*500-Mann-Aktion für die Waffen SS*”, voluntarii s-au adunat în șura conducătorului teritorial Robert Clemens, pe Weite Gasse (str. Largă) din Bistrița. Aceștia au părăsit orașul, în mare secret, cu un camion militar german, spre o destinație necunoscută.[10]

---

[8] Norbert Henning, Deutsche Wehrmacht und Waffen-SS in Nordsiebenbürgen 1940–1944, pp. 32–35.
[9] Ibidem.
[10] Ibidem.

Toamna anului 1941, îi v-a găsi pe cei din „*acțiunea celor 1.000*” și ulterior a „*celor 500*” în marș spre Rusia. Primii morți au răspândit durerea și doliul la Bistrița; dar nu putem trece sub tăcere că peste tot domnea si mândria pentru participarea fiilor Ardealului de nord la expediția militară împotriva Rusiei. Trezirea s-a produs pe măsură ce au fost raportate pierderi tot mai mari.[11]

În timp ce participanții la acțiunile din anii 1940 și 1941 au fost în exclusivitate voluntari, în anul 1942 în baza acordului încheiat între Reichul German și guvernul maghiar situația s-a schimbat. Acum nu se găseau doar voluntarii în situația înscrierii în batalioanele de asalt, ci în urma tratatului, toți tinerii și pe parcurs chiar și cei mai în vârstă au fost înrolați.

Foștii membri ai batalioanelor de asalt, cunoscătorii în materie și în general administrația a fost de acord ca la recrutare să nu se folosească constrângerea. A existat în schimb, o presiune morală în unele comune, în măsura în care acest procedeu devenea necesar. Majoritatea încorporabililor preferau să se înroleze în batalioanele de asalt, deoarece alternativa ar fi fost încorporarea în armata ungară, cu consecințe, care nu erau doar de natura dificultăților lingvistice. Evident este că în mare măsură se aplica următoarea judecată: „*Dacă tot trebuie să ne războim cu sovieticii, atunci mai bine o facem ca soldati germani*”.

Recrutările pentru batalioanele de asalt, au fost sprijinite de regulă în Ardealul de nord și de preoții evanghelici. Unii dintre aceștia s-au înrolat ei înșiși și doar puțini au refuzat din motive de conștiință. La ultima acțiune de recrutare din anul 1944, la Bistrița, s-a produs o mare agitație când câțiva încorporabili, mai în vârstă, au preferat serviciul militar în armata maghiară, cu toate că până atunci se manifestaseră ca national-socialiști convinși. Un adversar decis al recrutărilor, pentru batalioanele de asalt a fost editorul și tipograful Gustav Zikeli. Așa cum rezultă din amintirile sale, care a fost un permanent și consecvent adversar al național-socialismului:

---

[11] Ibidem.

„Ezitările în fața acestui pas, au fost minimalizate de conducerea național-socialistă a etniei din regiune, cu motivarea că era avantajos pentru cel obligat la serviciul militar să-l îndeplinească sub comanda germană. Cu toate acestea voluntarii propriu-ziși au fost foarte puțini la număr. Majoritatea tinerilor au fost obligați, prin abuz si teroare să se înroleze în trupele SS. Cine nu se prezenta voluntary, era expus ca dușman al germanismului și laș, era disprețuit, bătut, iar fațadele caselor părintești erau mâzgălite, geamurile sparte…”[12]

4. Dorința pentru autonomie a sașilor ardeleni

Propagarea pe o scară largă a ideilor autonomiste în cadrul minorității germane din România a fost consecința directă a radicalizării percepțiilor lui Andreas Schmidt[13], cât și de alți lideri proeminenți din conducerea Grupului Etnic German, cu privire la rolul de „*bastion al germanismului*” pe care minoritatea germană ar fi urmat să îl joace nu numai în România, ci în general în sud-estul Europei.

---

[12] Ibidem.

[13] Andreas Schmidt (1912–1948), s-a născut în localitatea Mănărade de lângă Blaj, unde a urmat cursurile școlii primare. Între anii 1923–1929 a urmat cursurile Gimnaziului *„Ștefan Ludwig Roth”* din Mediaș. După susținerea bacalaureatului s-a înscris la Facultatea de Drept a Universității Regele Ferdinand I din Cluj, pe care însă nu a absolvito. În anul 1938 a plecat la Berlin pentru a studia agronomia, unde s-a căsătorit cu Christa Berger, fiica șefului Oficiului Central pentru Cetățenii Etnici Germani. Martor la căsătoria lor a fost Heinrich Himmler. În scurt timp Andreas Schmidt a cunoscut o ascensiune pe scară ierarhică și a fost numit reprezentant al Hauptamt Volk Sdeutsche Mittelstelle, ca oponent a lui Wolfram Bruckner, care conducea Geupul Etnic German. La cererea socrului său, Andreas Schmidt a reușit în primăvara anului 1940 să înroleze1000 de voluntari sași din România în trupele SS. În luna noiembrie 1940, este înființat Grupul Etnic German al cărui lider devine Andreas Schmidt. După ce Regele Mihai l-a îndepărtat pe mareșalul Ion Antonescu de la putere, declarând război Germaniei, în luna septembrie 1944, Andreas Schmidt s-a întors în România, în fruntea unui comando de parașutiști, format din șapte legionari români, pentru a organiza lupta contra noului regim de la București. A fost capturat de Trupele Sovietice și trimis în Uniunea Sovietică, unde a murit în primăvara anului 1948, în lagărul *„Kapitalnaia”* din Vorkuta. Vezi: Amintirile Maistrului Marochiner Arthur Karl Wollmann, Ed. Nosa, Bistrița, 2019, p. 166.

Aceste evoluții se explică prin fanatismul conducerii Grupului Etnic German din România și prin subordonarea sa totală față de Berlin, prin ostilitatea nedisimulată a acestora manifestată față de autoritățile și statul român, prin sprijinul masiv oferit lui Andreas Schmidt și acoliților săi de liderii proeminenți ai SS-ului, precum Reichsführer-ul SS Heinrich Himmler, Obergruppenführer-ul SS Gottlob Berger, Obergruppenführer-ul SS Werner Lorenz sau Obergruppenführer SS Reinhard Heydrich.[14]

În ce privește litigiul teritorial dintre România și Ungaria, în chestiunea Transilvaniei, făcând trimitere la experiențele anterioare, Andreas Schmidt era de părere că *„această chestiune poate fi soluționată abia în momentul în care Transilvania împreună cu Ungaria sunt, nemijlocit teritorii ale Reich-ului”*[15]

Naționalismul etnic, care s-a conturat la sfârșitul secolului al XIX-lea în scrierile naționaliștilor central-europeni și s-a accentuat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, implică o teorie distinctă a națiunii, ce a utilizat metafore rasiale și noțiuni ale darwinismului social, adică ale luptei pentru existență și supraviețuire a celui mai adaptat. Este curios cum generalul Arthur Phleps[16], unul din liderii Grupului Etnic German, după ce a cunoscut o frumoasă carieră în rândurile Armatei Române, să emită următoarea opinie:

> *„Transformarea arcului carpatic într-un bastion german al Europei de Sud-Est putea fi realizată doar prin remutarea populatiei române din Transilvania, considerată a fi inferioară, respectiv un amestec rasial diametral opus poporului german – la sud de Carpați și coloni-*

---

14 Ottmar Trașcă, Remus Gabriel Anghel, Un veac frământat. Germanii din România după 1918, Ed. Colecția Minorități, Cluj-Napoca, 2019, pp. 136.

15 BB, NS 19-Persönlicher Stab des Reichsführers SS-/2859, fol 99–101. Schreiben des deutschen Volksgruppenführers Andreas Schmidt an SS-Obergruppenführer Gottlob Berger vom 28,08,1944, gez. Andreas Schmidt.

16 Arthur Phleps (1881–1944), fost comandant al Corpului de Vânători de Munte în cadrul Armatei române și profesor la Academia de Război în perioada interbelică, iar ulterior, după trecerea sa în rezervă cu gradul de general de divizie, intrat în 1941 în Waffen SS6.

zarea germanilor în spațiul lăsat liber: in orice caz, așezările germane trebuie curățate de români astfel încât ele să se poată dezvolta liber, după model german, așa cum s-a întâmplat până la instaurarea stăpânirii românești în 1919. [...] Oamenii germani pot și trebuie să fie conduși, respectiv administrați doar de germani, mai ales acolo unde poporul conducător în stat este inferior."[17]

Ideea înglobării Transilvaniei, în eventualitatea unui deznodământ favorabil al războiului, în cadrul celui de-al Treilea Reich ori a transformării sale într-o provincie autonomă și plasată sub protectorat german se regăsește, într-o formă mai mult sau mai puțin explicită, inclusiv în rapoartele înaintate de Andreas Schmidt Berlinului în anii 1943–1944.[18]

Argumentele sociologice, rasiale și naționaliste ale liderilor Grupului Etnic German, depășesc cu siguranță, cadrul ideologic și național, iar elementul care-i unifică și raționamentul lor comun este ideea superiorității naționale.

5. Epilog

În lunile februarie-martie din anul 1944, populația Bistriței a asistat pentru prima dată la retragerea masivă a armatei și intendenței din Ucraina de sud. Este vorba de Armatele 6 și 8, care au traversat mai mult sau mai puțin disciplinați Carpații, prin trecătorile Rodna și Bârgău. Mulți își aminteau de zicătoarea „*Dumnezeu i-a bătut cu cai și căruțe cu tot*". Era mai ales vorba de vehicole, care nu puteau traversa

[17] Bundesarchiv Koblenz, Bestand R 43 II- Reichskanzlei-/ 1486 a. S 674554-674570. „Memoire über die Wahrung deutscher Belange in Rumänien, vom 02,12,1944, gez. Arthur Phleps"; memoriul nu a avut însă niciun fel de urmări, întrucât la Cancelaria Reich-ului s-a ajuns la concluzia că în situația actuală nu se poate da curs opiniilor exprimate de generalul Arthur Phleps. A vom 06,01,1941, Vezi Vasile Ciobanu, Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918–1944, p. 255.

[18] Ottmar Trașcă, Pax Germanica. Planuri germane referitoare la soluționarea chestiunii Transilvaniei între anii 1940–1944, în Annales Universitatis Apulensis. Series Historica, 2003, pp. 202–203.

trecătorile inzăpezite, iar echipajele erau în mare parte demoralizate. Conducerea teritorială a organizat o acțiune de sprijin la care s-a distins Hilde Jacob conducătoarea femeilor de etnie germană. Ea nu i-a îndemnat doar pe voluntarii civili la mai mult angajament, ci i-a motivat și pe militari să iasă din vehicole la curățat zăpada. Se vorbește de circa 70.000 de soldați germani, care au fost adăpostiți în acele luni în orașul Bistrița și împrejurimi.[19]

A fost începutul sfârșitului.

[19] Ibidem.

Aspectele economice privind județul Bistrița-Năsăud în perioada 1940–1944

DORIN DOLOGA[*]

Principalele solicitări la care trebuie să răspundă și să fie pregătită o națiune în preajma unui război sunt următoarele:

- pentru înzestrarea armatei este necesară o industrie militară națională care să asigure fabricația armamentului și muniției necesare; înzestrarea armatei înseamnă alocarea unor resurse financiare, iar acestea se obțin în economie.
- repararea armamentului existent la un anumit moment, începând cu armamentul portativ de infanterie, piese de artilerie, tancuri, mașini blindate, mijloace de transport, nave, avioane; în urma Primului Război Mondial și a războiului din anul 1919 România a răms cu o înzestrare a armatei extrem de deficitară, cu mai multe tipuri de armament[1], numeroase din ele provenind din capturile realizate în timpul campaniilor militare; pentru o prestație performantă a armatei în condițiile unui război se impune uniformizarea calibrelor, repararea armamentului și creșterea nivelului de înzestrare, de preferință din producția autohtonă.

---

* Dorin Dologa, Dir. Jud. a Arhivelor Naționale Bistrița, email: d_dologa@yahoo.com

1 În anii 1922–1924 armata română era înzestrată cu 10 modele de puști, 5 modele de carabine, 3 modele de revolvere, 1 model de pistol automat, 5 modele de puști mitraliere, 9 modele de mitraliere și 8 modele de grenade – Dan C. Rădulescu, „Politica militară a statului român între anii 1922–1924”, în Ilie Ceaușescu (coordonator), *File din istoria militară a poporului român, Studii*, vol. 8, Editura Militară, București, 1980, p. 49.

- asigurarea unui transport rutier, naval și aerian care să satisfacă necesitățile militare în cazul desfășurării unui conflict militar pe teritoriul național; rețeaua de transport terestru din România a fost grav afectată în timpul Primului Război Mondial; ca urmare a desfășurării acțiunilor de luptă pe teritoriul național, multe drumuri, poduri și tuneluri au fost distruse sau avariate; având în vedere că o serie de caracteristici tehnice ale echipamentelor de transport, în special ale celor feroviare, din provinciile istorice Basarabia, Bucovina și Transilvania, erau diferite față de cele din Vechiul Regat, a revenit ca o sarcină de primă importanță unificarea sistemului de transport pe calea ferată, atât în ceea ce privește ecartamentul acesteia, cât și în ceea ce privește repararea locomotivelor și vagoanelor și uniformizarea legislației în domeniu.
- asigurarea unor stocuri strategice de alimente (cereale, carne, conserve), implementarea sau dezvoltarea unei industrii naționale producătoare de conserve de carne, legume și fructe, necsare pentru hrana armatei în campanie, precum și asigurarea stocurilor de carburanți și lubrifianți; atât în condiții de pace, cât și în condiții de criză internațională în care se profilează izbucnirea războiului, statele și guvernele responsabile trebuie să se preocupe de implementarea și constituirea stocurilor de arme și muniții, combustibil și mijloace de transport.
- asigurarea unor capacități industriale care să producă utilajele necesare exploatării minereurilor de fier, neferoase, petrol și gaze.
- asigurarea unor capacități industriale necesare producerii armamentului, corturilor, uniformelor și echipamentului necesar armatei în campanie.

După instaurarea în Germania a regimului hitlerist, cu evoluțiile ulterioare cunoscute, guvernele românești au înțeles pericolul declanșării în Europa a unui nou război. În acest sens, guvernele s-au preocupat de pregătirea statului pentru război, procedând la creșterea suprafețelor cultivate cu grâu și la efectuarea unor anchete agricole, la emiterea de

comenzi către industrie pentru fabricarea produselor militare, precum și la extinderea rețelei de transport, în special a celei feroviare.

Pe fondul problematicii anterior prezentate și la nivelul județului Bistrița-Năsăud[2] s-a procedat de către autoritățile competente la inventarierea resurselor agricole, industriale, comerciale, de transport, forță de muncă, destinate să concure la asigurarea condițiilor necesare pregătirii statului român pentru război.

Preocuparea principală a autorităților locale a fost canalizată spre sectorul economic, în principal spre sectorul agricol, activitățile industriale fiind slab reprezentate la nivelul județului Bistrița-Năsăud. Obiectul prezentului material se referă la capacitățile și disponibilitățile agricole și din domeniul creșterii animalelor din județul Bistrița-Năsăud. În ceea ce privește activitatea industrială desfășurată în județul Bistrița-Năsăud, aceasta va fi prezentată în alt material. Menționăm că din cele 29 de fabrici care existau în anul 1944, în timpul retragerii trupelor germane și maghiare 16 fabrici au fost distruse total, iar celelalte parțial[3].

Din datele prezentate în anexa 1, rezultă că din întreaga suprafață funciară privată de 334.710 hectare existentă în anul 1938 în județul Bistrița-Năsăud, 161.024 ha (48,10%) era formată din mica proprietate (până la 10 hectare). Această situație a rezultat în urma aplicării reformei agrare a regelui Ferdinand după Primul Război Mondial[4], prin care țăranii au fost împroprietăriți cu până la 5 iugăre (2,9 ha) de teren. Reforma agrară a fost incompletă, întrucât s-a procedat la împroprietărirea numai cu suprafețe de teren, fără animale și unelte de muncă.

---

[2] În perioada 1919–1925 acesta s-a numit județul Bistrița-Năsăud, în intervalul 1925–1940 a purtat denumirea de județul Năsăud, iar între 1940–1944 s-a intitulat comitatul Bistrița-Năsăud.

[3] Liviu Botezan, Simion Lupșan, „Județul Bistrița-Năsăud în epoca contemporană”, în Nicolae Dunăre (redactor responsabil), *Bistrița-Năsăud. Studii și cercetări etnografice*, Bistrița, 1977, p. 65.

[4] La data de 31.12.1931 în județul Bistrița-Năsăud au fost expropriate definitiv 34.396 iugăre de teren (19.946 ha). Din cei 10.226 țărani înscriși pentru împroprietărire fuseseră împroprietăriți 3.055 – Alexandru Nistor, Ioan Mureșan, Ion Rusu-Sărățeanu, Ioan Viraj, *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Bistrița-Năsăud*, București, 1988, p. 201.

În condițiile de după Primul Război Mondial, caracterizate prin lipsa forței de muncă, a utilajelor agricole, a semințelor și îngrășămintelor, a animalelor de muncă, producțiile obținute au acoperit cu greutate necesarul de consum al micilor gospodării.

În preajma celui de-Al Doilea Război Mondial (1939), suprafețele cultivate cu principalele cereale, legume și plante tehnice se prezintă conform anexei nr. 2. Astfel, suprafețele cultivate în preajma celui de-Al Doilea Război Mondial cu cereale, legume și plante tehnice erau considerabile, ponderea principală fiind deținută de culturile de grâu, porumb, ovăz și culturi furajere. Ponderea culturilor a fost determinată în primul rând de condițiile de relief și climă specifice județului Bistrița-Năsăud.

Conform datelor prezentate în tabelul din anexa nr. 3, la nivelul județului Bistrița-Năsăud existau un număr important de animale: boi, bivoli, cai, vite, oi, capre, porci. Boii, caii și vitele cornute reprezentau în același timp și animale de muncă.

Raportat la suprafețele agricole cultivate, la inventarul agricol (animale de muncă, unelte), la condițiile de relief și climă, producțiile la hectar la principalele cereale erau relativ scăzute față de media pe țară (anexa nr. 4). Astfel, în perioada 1934–1937 producția media de grâu la hectar în județul Bistrița-Năsăud era de 752 kg[5], iar cea din România între 1934–1938 era de 1.030 kg[6]. Producția medie de grâu din județul Bistrița-Năsăud era cu aproape 30% mai mică față de cea din România.

Referitor la inventarul agricol reprezentat în anexa nr. 5, acesta era modest, constând în principal din utilaje agricole cu tracțiune animală, în timp ce numărul tractoarelor, mașinilor de secerat și treierat era aproape simbolic.

---

5 Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, *Istoria județului Bistrița-Năsăud în documente și texte (epocile modernă și contemporană)*, Editura Răsunetul, Bistrița, 2001, p. 226.

6 Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500–2010)*, Editura Polirom, Iași, 2010, p. 228.

Din producțiile cerealiere rezultate și din numărul de animale existente la nivelul județului Bistrița-Năsăud, statul român, prin armată și responsabilii în domeniul constituirii stocurilor strategice, a procedat la achiziția acestor produse prin cumpărare din această zonă.

În aceste condiții apare fatidicul an 1940, cu cedarea fără luptă a unor importante teritorii naționale, care a influențat în mod dramatic capacitatea de ripostă a statului român.

După ce NV Transilvaniei a intrat în stăpânirea Ungariei, aceasta a anulat reforma agrară introdusă de România în anul 1921, în ceea ce îi privea pe marii proprietari maghiari.

Desfășurarea campaniei militare din Est și Vest a avut drept consecință reducerea dramatică a animalelor de muncă, a brațelor de muncă, utilajului agricol, uneltelor, îngrășămintelor naturale și semințelor. Este demn de subliniat situația din domeniul semințelor, când, pe fondul foametei, în primăvara următoare gospodăriile individuale au folosit pentru consum propriu semințele, nemaiexistând semințe suficiente pentru înființarea de noi culturi. Înlocuirea lor a fost extrem de dificilă, în condițiile lipsei acute de bani și a surselor de aprovizionare. În acest context, este de remarcat faptul că lipsa semințelor specifice, mai ales de grâu și porumb aclimatizate la condițiile locale de relief și climă, au influențat în mod negativ nivelul producțiilor ulterioare, înființate cu semințe din alte zone.

În intervalul 5 septembrie – 14 noiembrie 1940 autoritățile maghiare au expulzat din județul Bistrița-Năsăud 1.332 de locuitori români, iar în perioada 20 septembrie 1940 – 1 ianuarie 1943 din județ s-au refugiat în România 8.168 de locuitori[7].

În perioada 1941–1944 din județul Bistrița-Năsăud și au fost duși la muncă forțată în Germania și Ungaria aproape 30.000 de români[8].

---

[7] Cifra nu cuprinde numărul persoanelor refugiate până la 4 septembrie 1940 – Mihai Fătu, Mircea Mușat (coordonatori), *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României. septembrie 1940-octombrie 1944*, Editura Politică, București, 1985, pp. 133, 142.

[8] Septimiu Pop, „Aspecte din lupta maselor populare din județul Bistrița-Năsăud pentru sprijinirea războiului antihitlerist și refacerea economiei distruse de război",

Estimăm că în armata maghiară au fost încorporați și trimiși pe front circa 1.000 de români din județul Bistrița-Năsăud[9].

La ordinul Comandamentului german, etnicii germani din județul Bistrița-Năsăud s-au refugiat în anul 1944 în Germania. Odată cu plecarea în refugiu aceștia au luat cu ei animale de muncă, mașini și unelte agricole, care și căruțe. În anul 1941 în județul Bistrița-Năsăud trăiau 21.515 germani[10], iar în anul 1948 aici trăiau 5.370 germani[11].

În urma desfășurării celui de-Al Doilea Război Mondial, suprafețele cultivate, producția agricolă, efectivele de animale, inventarul agricol, au scăzut în mod dramatic, așa cum rezultă din datele prezentate în anexele nr. 2, 3, 4 și 5. În acest context în 1945–1946 producția de cereale a scăzut cu 60–70%, așa cum rezultă din anexa nr. 4.

Din cele anterior prezentate rezultă că aportul județului Bistrița-Năsăud la pregătirea pentru război și la desfășurarea războiului a fost unul axat în primul rând pe mobilizarea resurselor umane pentru front și pentru susținerea frontului, pe asigurarea cailor și animalelor de povară (boi, catâri) pentru necesitățile armatei și a cerealelor și furajelor, în limita disponibilităților, necesare susținerii efortului de război al țării.

Județul Bistrița-Năsăud și-a mobilizat toate resursele, care, datorită conjuncturii istorice din anul 1940 (cedarea teritoriului din NV Transilvaniei), au fost în principal folosite de inamicii țării din perioada respectivă. Resurse umane, cereale, furaje, animale (cai, vaci, porci, oi, capre) au fost mobilizate, rechiziționate sau cumpărate pentru susținerea efortului de război al inamicilor noștrii din momentul respectiv.

în Grigore Găzdac, Alexandru Giurgiuca, Vasile Petri, Septimiu Pop, Octavian Ruleanu, Ion Rusu-Sărățeanu, Pompei Ștefănescu (redactori), *Arhiva Someșană. Studii și comunicări (1973–1974)*, vol. II, Năsăud, 1974, p. 16.

9 Județul Bistrița-Năsăud avea în perioada respectivă 112 localități (dintre care 23 localități mari și 89 mai mici) – Alexandru Nistor, Ioan Mureșan, Ion Rusu-Sărățeanu, Ioan Viraj, *op. cit.*, p. 47; din fiecare din localitățile mari au fost încorporați în armata maghiară câțiva zeci de români, iar din localitățile mici un număr mai redus.

10 Traian Rotariu (coordonator), *Recensământul din 1941. Transilvania*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 334.

11 Arhivele Naționale Bistrița (în continuare ANB), fond *Prefectura județului Năsăud*, inventar 759, dosar 567, f. 2.

Pornind de aici, studierea cu responsabilitate sporită a condițiilor istorice, economice, politice și sociale ale momentului de referință, ar trebui să ne sensibilizeze în ceea ce privește luarea unor măsuri care să conducă la creșterea puterii economice, dezvoltarea rețelei de transport feroviar și rutier, asigurarea condițiilor economice și sociale pentru întoarcerea românilor plecați peste graniță, măsuri luate în vederea creșterii capacitățiii de apărarea a țării în condițiile actuale, în care situația politică internațională și regională este confuză și periculoasă.

Evoluția situației economice și sociale de după evenimentele din 1989 a condus la reducerea drastică a potențialului economic și agricol, prin privatizări făcute în pripă, care au dus la distrugerea a peste 1.000 de capacități industriale, cu pierderea locurilor de muncă și silirea cetățenilor români să plece peste hotare în căutarea unui loc de muncă și a unei surse de câștig.

Desființarea sistemului cooperatist și reîmproprietărirea cu terenuri agricole e cetățenilor țării a condus la dezorganizarea acestui sector strategic al economiei naționale și la dependența statului de importuri de produse de importanță deosebită (conserve de carne și mixte, ulei, zahăr).

Ar fi oportun ca pe lângă Guvernul României, Parlament și Președinție să există colective de experți care să fie consultate permanent și care să traseze direcțiile de dezvoltare strategică ale țării.

ANEXA NR. 1

Repartizarea proprietății private funciare în anul 1938 la nivelul județului Bistrița-Năsăud[12]

Proprietatea mică (până la 10 hectare)	33.206 proprietari	161.024 hectare
Proprietatea mijlocie (10–100 hectare)	4.643 proprietari	95.084 hectare
Proprietatea mare (peste 100 hectare)	79 proprietari	78.602 hectare

[12] Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, *op. cit.*, p. 225.

până la 1 ha	8.394 proprietari
până la 2 ha	4.781 proprietari
până la 3 ha	4.187 proprietari
până la 4 ha	3.177 proprietari
până la 5 ha	3.181 proprietari
până la 6 ha	2.523 proprietari
până la 7 ha	2.050 proprietari
până la 8 ha	1.651 proprietari
până la 9 ha	1.621 proprietari
până la 10 ha	1.638 proprietari
10–100 ha	4.643 proprietari
peste 100 ha	79 proprietari

ANEXA NR. 2

Situația suprafețelor cultivate în județul Bistrița-Năsăud

Cultura	Suprafața în anul 1939 (hectare)[13]	Suprafața în anul 1945 (hectare)[14]	Suprafețe 1945/1946 (hectare)[15]
Grâu de primăvară	2.199	5.778	5.273
Grâu de toamnă	12.866		3.376
Orz de primăvară	1.229	2.893	2.801
Orz de toamnă	235		121
Secară de primăvară	49	83	30 (secară de toamnă)
Ovăz	12.902	7.661	8.038

---

[13] ANB, fond *Prefectura Județului Năsăud*, inventar pe numere de bază, dosar 3767/1940, f. 88.

[14] Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, *op. cit.*, p. 331.

[15] ANB, fond *Prefectura Județului Năsă*ud, inventar 759, dosar 567, f. 58.

Cultura	Suprafața în anul 1939 (hectare)[13]	Suprafața în anul 1945 (hectare)[14]	Suprafețe 1945/1946 (hectare)[15]
		(ovăz de primăvară)	
Porumb	18.116	13.063	14.590
Cartofi	1.087	1.015	915
Cânepă	1.116	322	451
In	79	64	60
Sfeclă de zahăr	3	28	36
Plante nutreț	176 (rădăcini nutreț)	124 (sfeclă de nutreț)	
Lucernă	1.325	566	542
Trifoi	3.059	1.560	1.743
Culturi furajere	1.178 (alte fânețe)	823 (alte culturi furajere)	1.020
Floarea soarelui	160	75	261
Diverse plante alimentare și zarzavaturi	1.344[16]	992	339[17]
Total culturi		34.920	
Ogoare	19.121	23.479	11.279
TOTAL		58.399	
Rămas neînsămânțat			10.111

[16] Din care 2 ha bob, 109 ha fasole, 1 ha linte, 33 ha mazăre, 316 ha ceapă, 368 ha varză, 6 ha pepeni, 509 ha alte legume.

[17] Din care 14 ha fasole, 7 ha mazăre, 1 ha bob, 37 ha sfeclă, ridichi, țelină, pătrunjel, păstârnac, 89 ha ceapă, 97 ha varză, 7 ha pepeni, 15 ha roșii, 72 ha alte plante de grădină.

ANEXA NR. 3

Situația animalelor domestice la nivelul județului Bistrița-Năsăud

Animale domestice	Anul 1937[18]	Anul 1945[19]
Cai	14.791	3.317[20]
Vite cornute	44.377	25.752[21]
Bivoli	3.721	1.227[22]
Porci	19.123	2.540[23]
Oi	170.053	92.959[24]
Capre	11.589	5.878[25]

ANEXA NR. 4

Producția medie la hectar (kg/ha) în județul Bistrița-Năsăud

Cereale	Anul 1937[26]	Anul agricol 1945–1946[27]
Grâu	856 kg/ha	350 kg/ha (grâu de primăvară)
		300 kg/ha (grâu de toamnă)
Porumb	1.573 kg/ha	500 kg/ha
Secară	938 kg/ha	350 kg/ha (secară de primăvară)
		350 kg/ha (secară de toamnă)

[18] Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, *op. cit.*, p. 227.
[19] *Ibidem*, p. 324.
[20] Din care 2.198 cai peste 2 ani și 1.119 cai sub 2 ani.
[21] Din care 3.614 boi peste 2 ani, 3.468 boi sub 2 ani, 12.625 vaci peste 2 ani, 5.885 vaci sub 2 ani, 160 vite de reproducție.
[22] Din care 839 bivoli peste 2 ani și 388 bivoli sub 2 ani.
[23] Din care 286 porci peste 1 an și 2.254 porci sub 1 an.
[24] Din care 71.845 oi peste 1 an și 21.114 oi sub 1 an.
[25] Din care 4.698 capre peste 1 an și 1.180 capre sub 1 an.
[26] Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, *op. cit.*, p. 226.
[27] ANB, fond *Prefectura județului Năsăud*, inventar pe numere de bază, dosar 931/1947, f. 41.

Cereale	Anul 1937[26]	Anul agricol 1945–1946[27]
Orz	685 kg/ha	250 kg/ha (orz de primăvară)
		250 kg/ha (orz de toamnă)
Ovăz	743 kg/ha	300 kg/ha (ovăz de primăvară)

ANEXA NR. 5

Situația mașinilor și uneltelor agricole în județul Bistrița-Năsăud

	Anul 1937[28]	Anul 1945[29]
Tractoare		30
Pluguri	20.403[30]	7.286[31]
Grape	21.298[32]	7.436[33]
Rarițe	1.786[34]	155
Greble mecanice	250	
Mașini de semănat	1.023	579[35]
Mașini de secerat	23	7[36]
Mașini de treierat	136[37]	147
Locomobile pentru treierat		22
Mașini de bătut porumb	966	243

[28] *Statistica mașinilor și uneltelor agricole pe anul 1937*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București, 1939, pp. 6, 7.

[29] *Statistica agricolă a României, vol. V, Inventarul agricol în anul 1945*, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1947, pp. 38, 39, 41.

[30] Din care 18.674 pluguri cu grindeiul (parte componentă a plugului pe care se montează trupița, cuțitul lung și coarnele) de lemn, 1.613 pluguri cu grindeiul de fier și 116 pluguri cu două brăzdare.

[31] Din care 14 pluguri cu tracțiune mecanice și 7.272 pluguri cu tracțiune animală.

[32] Din care 18.960 grape de lemn și 2.329 grape de fier.

[33] Din care 3 grape cu discuri și 7.433 grape simple.

[34] Din care 895 rarițe de lemn și 891 rarițe de fier.

[35] Din care 117 mașini de semănat păioase și 462 mașini de semănat porumb.

[36] Mașini de secerat simple.

[37] Conform statisticii din anul 1938.

	Anul 1937[28]	Anul 1945[29]
Trioare și vânturătoare	282	239[38]
Care	15.974	4.852
Căruțe	8.301	926

[38] Din care 142 trioare și 97 vânturătoare.

CUPRINS

PRESA UNIVERSITARĂ
UNIVERSITAS • NAPOCENSIS
ROMANIA

ISBN: 978-606-37-1144-2
ISSN: 2558-8958
ISSN-L: 2558-8958